

Περιεχόμενα:

1. Το Πυργί της Χίου.
2. Το Πυργί και τα Μεσαιωνικά χωριά της Ιταλίας.
3. Η σημερινή κατάσταση του οικισμού.

- α. Η ευρύτερη περιοχή: α1 Εμπορεία
α2 Ο ποταμός του ηρακλείου.
α3 Αρχαιολογικός χώρος
α4 Ο Πύργος των Δοξιών
α5 Τα Μοναστήρια, εξωκλήσια και ελαιοχώρα
α6 Τα Θανά

- β. Ο οικισμός α1 Ο Πολυδωρικός ιστός, οι δρόμοι,
η ύδρευση, η αποχέτευση, ο φωτισμός
α2 Ο κεντρικός πύργος
α3 Οι Άγιοι Απόστολοι

Το Πυργί της Χίου

Σχέδιο για την οικιστική του ανάπλαση
και την αξιοποίηση της πλούσιας πολιτιστικής
του κληρονομιάς.

- γ. Τα ήθη και τα έθιμα: γιορτές και πανηγύρια
γ2 Η καθημερινή ζωή
γ3 Ο χαρακτήρας των ανθρώπων

4. Οι θεσμοθετήσεις που οδηγούν για τον οικισμό σήμερα (Αρχαιο-
λογική Υπηρεσία, Εφορεία, Τράπεζες-δανειοληπτική καθεστώς).

Περιεχόμενα:

1. Τι είναι το Πυργί της Χίου.

2. Το Πυργί και τα Μεσαιωνικά χωριά της Ιταλίας.

3. Η σημερινή κατάσταση του οικισμού.

α. Η ευρύτερη περιοχή: α1 Εμπορειό

α2 Ο κοατήρας του ηφαιστείου.

α3 Αρχαιολογικός χώρος

α4 Ο Πύργος των Δοτιών

α5 Τα Μοναστήρια, εξωκλήσια και εξοχές

α6 Τα Φανά

β. Ο οικισμός

β1 Ο Πολεοδομικός ιστός, οι δρόμοι,

η ύδρευση, η αποχέτευση, ο φωτισμός

β2 Ο κεντρικός πύργος

β3 Οι Άγιοι Απόστολοι

β4 Οι άλλες Εκκλησίες

β5 Το λαογραφικό μουσείο.

β6 Ένα σπίτι

γ. Τα ήθη και τα έθιμα: γ1 γιορτές και πανηγύρια

γ2 Η καθημερινή ζωή

γ3 Ο χαρακτήρας των ανθρώπων

4. Οι θεσμοθετήσεις που υσχύουν για τον οικισμό σήμερα (Αρχαιολογική Υπηρεσία, Πολεοδομία, Τράπεζες-δανειοληπτικό καθεστώς).

Προτάσεις

Ανάλυση της δέσμης των προτάσεων:

I. Συμβούλιο επίλυσεως θεμάτων.

2. Υποδειγματικές αναστηλώσεις

3. Αναστήλωση και αξιοποίηση των δύο μεγάλων πύργων

α) κεντρικού στο Πυργί

β) των Δοτιών

4. Αξιοποίηση και καθαρισμός των γκρεμισμένων σπιτιών και δενδρο-φύτευσή τους.

5. Προγράμματα κοινοτικού προϋπολογισμού

α) αλλαγή υδρευτικού δικτύου

β) υπόγεια καλωδίωση από τη ΔΕΗ

6. Οδοστρώματα: α) πλακόστρωση κατόπιν μελέτης

β) αντικατάσταση φωτιστικών σημείων

7. Αναθεώρηση του σχεδίου οικισμού Εμπορείου

8. Ειδικοί όροι δομήσεως του Πυργιού

9. Διαμόρφωση κοινοχρήστων χώρων

α) Εξω πλατεία του χωριού

β) εσωτερική πλατεία του χωριού

10) Φανά

α) βελτίωση του δρόμου

β) σύνταξη μελέτης ανάπλασης της περιοχής

II) Λαογραφικό Μουσείο

12) Σύνταξη τοπογραφικού σχεδίου και κτηματολογίου και προπα-
γαντιστικού φυλλαδίου.

Τι είναι το Πυργί.

Το Πυργί της Χίου είναι το πιο γνωστό χωριό από τα Μεσαιωνικά χωριά της Χίου. Είχε παντοτε πρόσβαση με την πρωτεύουσα του νησιού και γι' αυτό εύκολα περιηγητές το επισκέφτονταν.

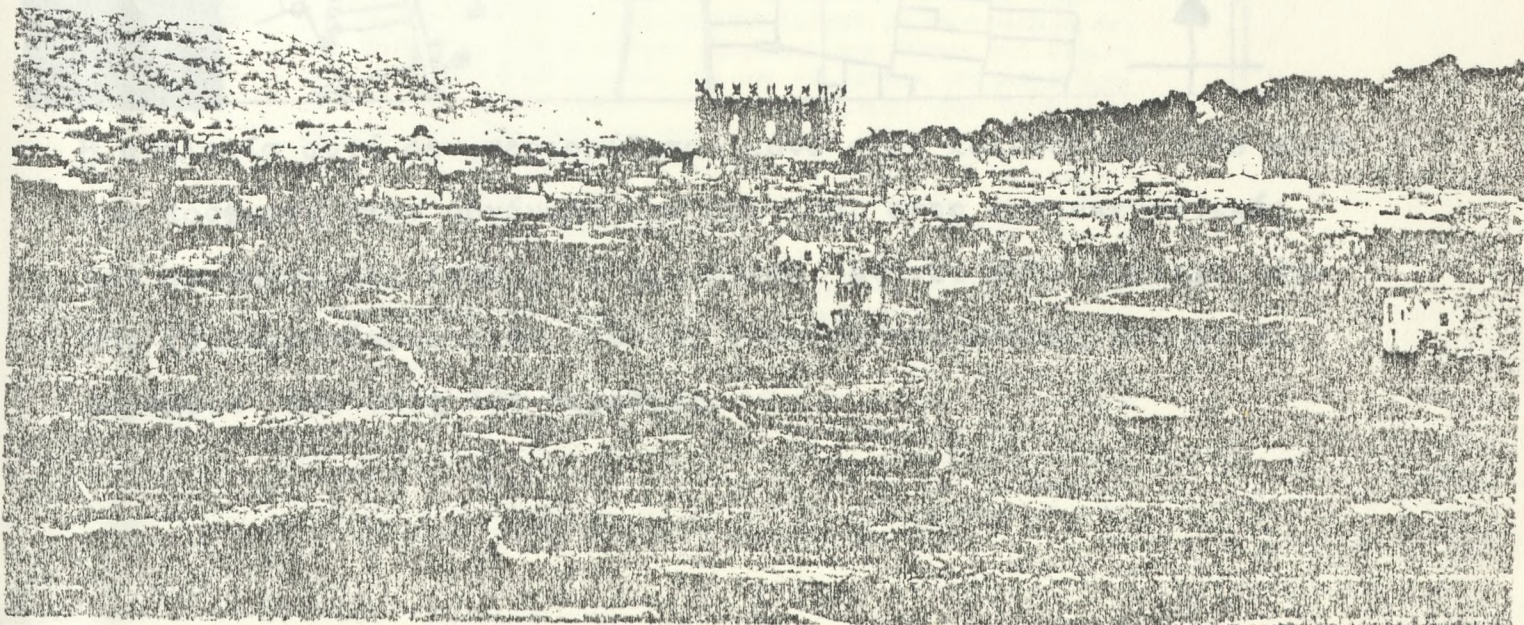
Το αναφέρουν όλοι σαν έναν τόπο ευχάριστο γεμάτο από γνήσιο λαϊκό πολιτισμό και ζωντάνια.

Ηδη ένας χάρτης του 1422 το σημειώνει συμβολικά τον πύργο και τα πυργόπουλα.

Πάντως μικρότερη βυζαντινή εγκατάσταση πρέπει να υπήρχε γύρω από τη βυζαντινή εκκλησία των Αγίων Αποστόλων με διαφορετικό ίσως όνομα.

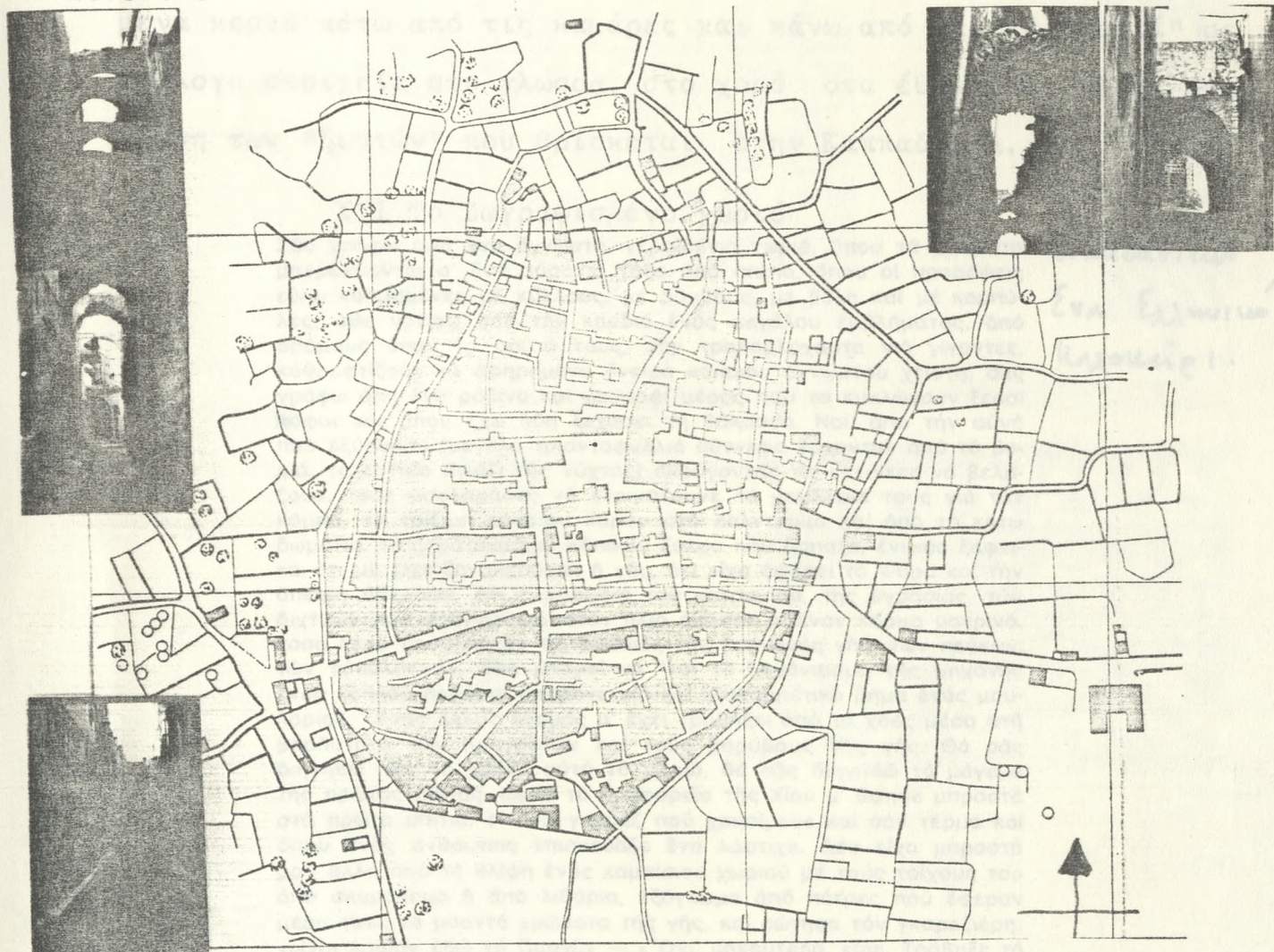
Διοτι η ονομασία Πυργί οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στον ογκοδέστατο πύργο κτίσμα καθαρά Γενοβέζικο που κτίστηκε μετά την εγκατάστασή τους το 1346. Το κτήριο αυτό δεσπόζει ακόμα στο προφίλ του οικισμού παρόλο που έχει χάσει περίπου 3 μέτρα από το ύψος του.

Το Πυργί, όπως και τα άλλα μεσαιωνικά χωριά κτίστηκαν στα πλαίσια της οχύρωσης και της εκμετάλευσης του νησιού από την Μαόνα.

Τα σχέδια του νέου χωριού πρέπει να έγιναν στη μητρόπολη τη Γένοβα, αν κρίνουμε από την καταπληκτική ομοιότητα των αντιστοιχών χωριών της **SERENISSIMA** **REPUBLICA DI GENOVA** που έγιναν στη Λιγουρία την ίδια εποχή.

Επίσης το ότι τα βυζαντινά κτίσματα (Άγιοι Απόστολοι) στριμώχτηκαν μέσα στον νέο οικισμό είναι ακόμα μιά ένδειξη, ότι το σχέδιο του χωριού έγινε εξ αρχής και μακριά από την ίδια τοποθεσία.

Η αναλογία αυτή δεν περιορίζεται μόνο στον πολεοδομικό ιστό αλλά και προχωρεί στην οργάνωση του σπιτιού, στις κατασκευαστικές και μορφολογικές λύσεις. Η ομοιότητα φτάνει στην ταύτιση, λόγω της χρησιμοποίησης μιάς ντόπιας γρανιτώδους πέτρας που είναι παρόμοια και στις δύο περιοχές.

Το Πυργί της Χίου όμως, περισσότερο από τα άλλα χωριά, εξελήχθηκε και πλούτισε την Ιταλική του ρίζα με στοιχεία από την Λατοολή.

Η πληροφορία ότι στα μέσα του Ιβου αιώνα έγινε μετακίνηση ενός χωριου από την Καππαδοκία στο Πυργί η οτι συνθίζεται να λέγεται ότι στρατιωτες Σύροι, κλπ. παρέμεινα στο πέραςμα τους μπορεί να διαβεβαιωθεί μόνο συγκρίνοντας την ιδιομορφη και αρχαιοπρεπή γλώσσα, τον Πυργούσικο χορό, το έθιμο με τις δάδες και τ'άναμενα κεριά κάτω από τις καμάρες και πάνω από όλα τα "ξυστά" σε ανάλογα στοιχεία στη γλώσσα, στο χορό στα έθιμα και τέλος στην τέχνη των "ξυστών" που βρίσκεται στην Καππαδοκία.

XVI Το Ζωγραφισμένο χωριό

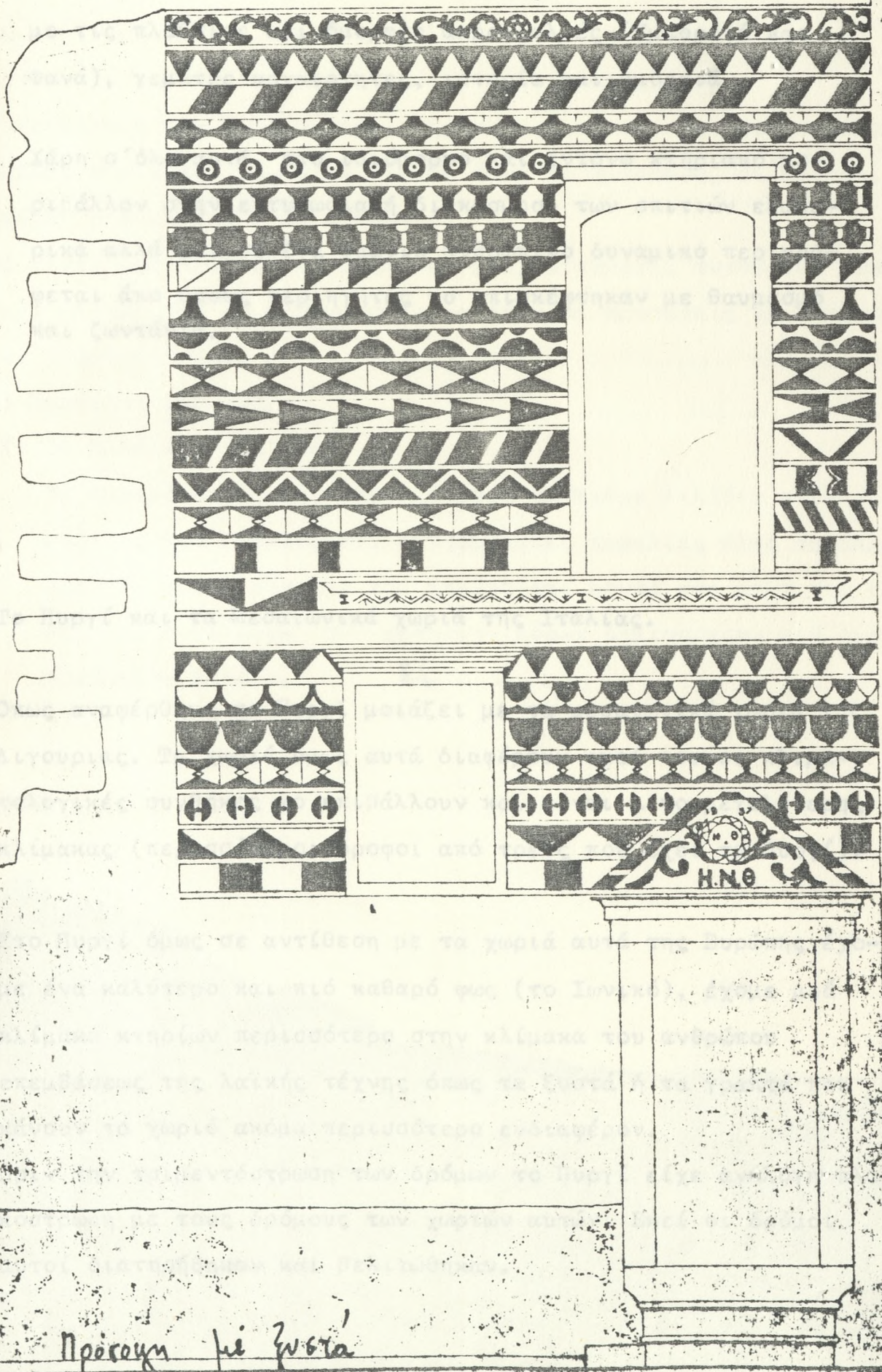
Σας γράφω από ένα άγνωστο, νεραϊδένιο χωριό, όπου τά χρώματα μπερδεύονται σ' ένα ουράνιο τόξο από σπίτια, όπου οι προσόψεις είναι κοσμημένες με κύκλους, με ρόμβους, με βέλη και με καμπύλες, σάς γράφω από την καρδιά ενός μεγάλου εμβλήματος, από δρόμους όπου τά σπίτια τους, σάν τραπουλόχαρτα γιά γίγαντες, καθρεφτίζουν τά άφηρημένα όνειρα κάποιου άγνωστου χτίστη, σάς γράφω από ένα ρόδινο και χρυσαφί μέρος πού τό κυκλώνουν ξεροί λόφοι και όπου έχω ήδη ξεχάσει τή θάλασσα. Ναί, από τήν αύγή πού εξέπνησα (μεγάλα τριανταφυλλιά σύννεφα έρχονταν από τό βοριά, τελευταίο αγιάζι τής νύχτας) ακούγοντας τίς κατσίκες νά βελάζουν, τούς μουλαράδες νά έτοιμάζουμε τά μουλάρια τους γιά τόν κάμπο, τό τρίξιμο κάποιου κάρου στό καλντερίμι και από τό κάτω δωμάτιο, τό ξερό σκάσιμο κάποιου ξύλου πού άρπαξε, ένιωσα ξαφνικά ότι μέ είχε ξανακερδίσει ή γής, ότι είχα αφήσει τά Ψαρά και τήν άπειρη θάλασσα, ότι ή μυρωδιά του κατραμιού, τής ύγρασίας, των διχτυών πού στεγνώνουν στόν ήλιο άνήκαν σ' έναν κόσμο μακρινό, τόσο ξένο πρós αυτές τίς εύωδιές τής βρεμένης γής, των πεύκων, των εύκάλυπτων, όσο μπορεί νά 'ναι τό λαχάνιασμα τής μηχανής ενός καίκιου πρós τό υπομονετικό και τζαναμπέτικο βήμα ενός μουλαριού. "Ένας άλλος κόσμος μ' έχει τραβήξει από τά χθές μέσα στή βραδύτητα των πραγμάτων και τούς θορύβους τής γής. Θά σας διηγηθώ πώς τό βρήκα αυτό τό χωριό, θά σας διηγηθώ τό μάγεμα τής πρώτης ματιάς, άφού τό λεωφορείο τής Χίου μ' άφησε μπροστά στά πρώτα σπίτια, σ' ένα γκαράζ πού χρησίμευε και σάν τέρμα και όπου ένας άνθρωπος έπισκεύαζε ένα λάστιχο. Δέν είχα μπροστά μου άλλο από τή θλίψη ενός καμπίσιου χωριού μέ τούς τοίχους του από σκυρόδεμα ή από λιθάρια, έξόγκωμα από πέτρες πού έφεραν μέσα τους τά μουντά χρώματα τής γής, και ρώτησα τόν γκαραζιέρη: «Είναι λοιπόν έδώ τό Πυργί;» — «Όχι, μακρύτερα, είπε. Τράβηξε τό δρομάκι εκεί κάτω ανάμεσα στά δύο σπίτια και θά πέσεις άπάνω».

Τράβηξα τό δρομάκι και στή στροφή ανακάλυψα τήν κοσμημένη πλατεία, τά σπίτια-οικόσημα, τό ώραίο ζωγραφισμένο χωριό. "Ένα χωριό σάν κι αυτά πού βλέπομε σέ άλλοτινές ζωγραφίες όπου οι γυναίκες πού κάθονταν στα κατώφλια, οι άντρες πού παίζανε τάβλι κάτω από τίς άκακίες, τά παιδιά πού έτρεχαν δώ και κεί, φάνταζαν σάν κομπάρσοι μίας σκηνής πού από ποιά χαράδρα του χρόνου αναδυόταν: Στεκόμουν αυτού άνασαινοντας εκείνες τίς εύωδιές του εύκαλυπτου, τής μαστίχας, των λεμονανθών, κοιτάζοντας μία πολύ ήλικιωμένη γυναίκα μέ περιεργή χτενισιά νά μέ θωρεί μ' ένα χαμόγελο πετρωμένο στα χείλη. Και όλοι, κοιτώντας με νά περνάω, μου χαμογέλαγαν, μέ χαιρετούσαν σάν νά 'μουν κάποιος παλιός τους γνωστός, και όταν ρώτησα τόν καφετζή πού νά βρώ ένα δωμάτιο, μου άπάντησε όπως άπαντάνε στό θέατρο: «ή κυρα-Εύφροσύνη θά σας στεγάσει». Και μέ στέγασε ή κυρα-Εύφροσύνη.

J. Iacariu

Ένα Ελληνικό
μαγοκίρι.

Το θυρίδι λοιπόν ανακτινίσθηκε χάρι στην ερωτική δύναμη
αυτήν, τον αλφειο λόφο που το περιελάμβανε

Πρόσκειν με ζυστά

Το Πυργί λοιπόν αναπτύχθηκε χάρη στην εργατικότητα των ανθρώπων, τον πλούσιο κάμπο που το περιτρυγυρίζει και με τις πλούσιες και όμορφες ακρογιαλιές (Εμπορειό και Φανά), γεμάτες αρχαιοτητες, ιστορία και ομορφιά.

Χάρη σ' όλα αυτά, στο ιδιόμορφο και έντονο κτηριακό περιβάλλον στην εντυπωσιακή διακόσμηση των σπιτιών εξωτερικά αλλά και σε ένα σπάνιο ανθρώπινο δυναμικό περιγράφεται από όσους περιηγητές το επισκέφθηκαν με θαυμασμό και ζωντάνια.

α) Ευρύτερη περιοχή.

α1) Το Εμπορειό της Χίου.

Το Εμπορειό της Χίου και μάλιστα τα Μαύρα Λιβάδια είναι μία από τις πιο όμορφες και εντυπωσιακές παραλίες όλης της Ελλάδας. Τα μαύρα βότσαλα που απλώνονται κοντά στο κλέ της θάλασσας και στην άμμο των παραλίων αποτελούν μία πανέμορφη εικόνα.

Το Πυργί και τα Μεσαιωνικά χωριά της Ιταλίας.

Όπως αναφέρθηκε το Πυργί μοιάζει με τα μεσαιωνικά χωριά της Λιγουρίας. Τα χωριά όμως αυτά διαφέρουν εκεί που οι κλιματολογικές συνθήκες το επιβάλλουν και είναι λίγο μεγαλύτερης κλίμακας (περισσότεροι οροφοι από τρεις που έχει το Πυργί).

Στο Πυργί όμως σε αντίθεση με τα χωριά αυτά της Ευρώπης έχουμε ένα καλύτερο και πιο καθαρό φως (το Ιωνικό), έχουμε μία κλίμακα κτηρίων περισσότερο στην κλίμακα του ανθρώπου επεμβάσεως της λαϊκής τέχνης όπως τα ξυστά ή τα γραπτά που κάνουν το χωριό ακόμα περισσότερο ενδιαφέρον.

Πριν την τσιμεντόστρωση των δρόμων το Πυργί είχε ανάλογη πλακόστρωση με τους δρόμους των χωριών αυτών. Εκεί οι δρόμοι αυτοί διατηρήθηκαν και βελτιώθηκαν.

Η σημερινή κατάσταση του οικισμού.

Σήμερα το χωριό και η ευρύτερη περιοχή της κοινότητας δεν έχουν αξιοποιηθεί αρριετά, ανάλογα δηλαδή με το λαογραφικό, ιστορικό και αρχιτεκτονικό πλούτο που διαθέτει η κοινότητα.

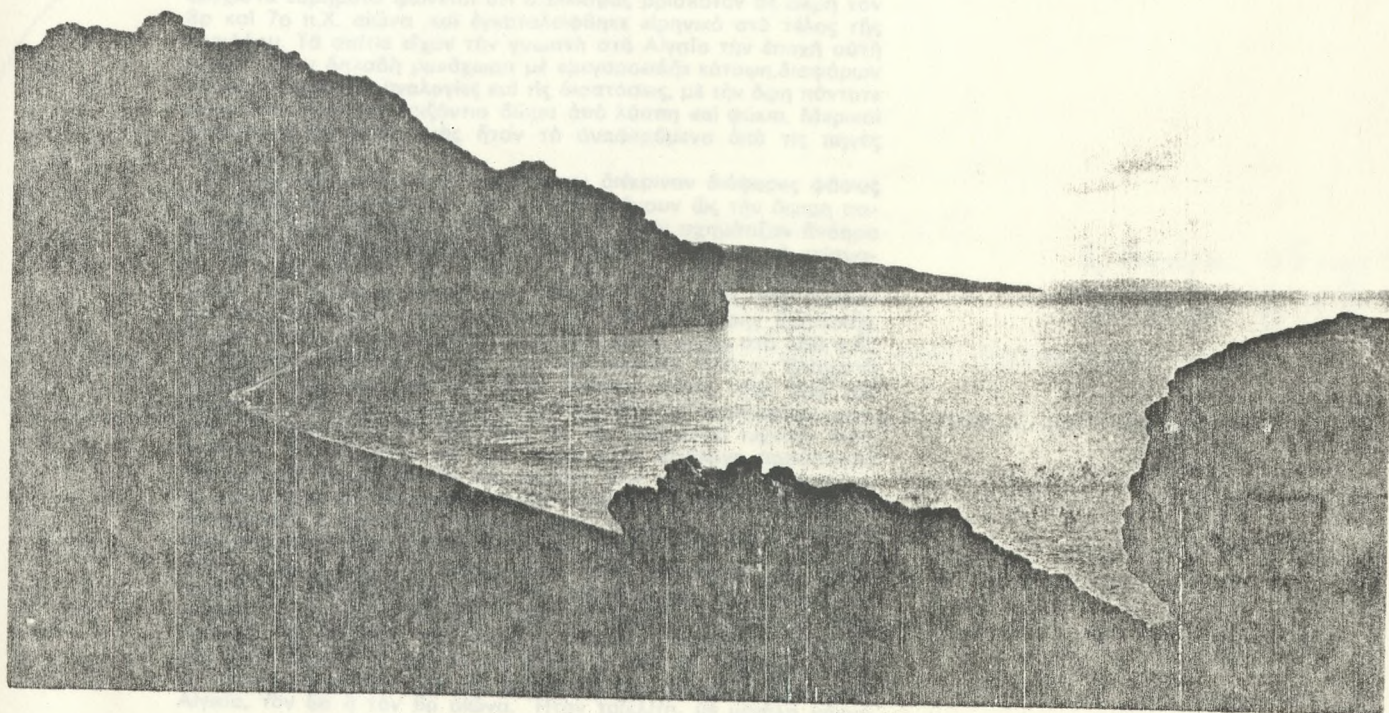
Η κοινότητα του Πυργίου έχει σήμερα μερικά από τα μοναδικά αξιοθέατα στο νησί και στην Ελλάδα όπως το Εμπορειό, οι Πύργοι, "τα ξυστά" ο οικισμός, οι άνθρωποι.

Θα γίνει μια προσπάθεια ανάλυσης και καταγραφής αυτού του σπάνιου υλικού για να προχωρήσωμε κατόπιν σε προτάσεις αξιοποίησης και ανάδειξής του.

α) Ευρύτερη περιοχή.

αΙ) Το Εμπορειό της Χίου.

Το Εμπορειό της Χίου και μάλιστα τα Μαύρα Λιλάδια είναι μία από τις πιο όμορφες και εντυπωσιακές παραλίες όλης της Ελλάδας. Τα μαύρα βότσαλα που απλώνονται κοντά στο μπλέ της θάλασσας και στην όχρα των απέναντι λόφων δημιουργούν μιά ανεπανάληπτη εικόνα.

Εκτός όμως από τους δύο κολπίσκους με τα μαύρα βότσαλα έχουμε και τον παραθεριστικό οικισμό που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια σε μια άναρχη δόμηση μπορούμε να πούμε μετατρέποντας την άλλοτε ονειρική περιοχή του λιμανιού, σε παραθεριστικό οικισμό της σύγχρονης Ελλάδας.

Η περιοχή με την έξοχη φυσική καλλονή, μετά από τις ανασκαφές της Βρεττανικής Σχολής (1952-1955) απέκτησε και σημασία ιστορική και αρχαιολογική.

α2 Ο αρχαιολογικός χώρος.

Το μικρό φυσικό λιμάνι παρείχε προστασία στα πλοία που έμπαιναν στον πορθμό της Χίου και έξυπηρετούσε τους οικισμούς του έσωτερικού, ήδη από την πρώτη περίοδο του Χαλκού. Το προστάτευαν δύο φυσικά εξάρματα: το βόρειο είναι ο λόφος του Προφήτη 'Ηλία (ύψους 230 μ.), στον οποίο βρέθηκαν τα παλαιότερα λείψανα με τον ναό της 'Αθηνάς και τον πρώιμο οικισμό. Στην περιοχή του λιμανιού υπήρχε ένα δεύτερο Ιερό και μία βασιλική που έγινε αργότερα χριστιανική εκκλησία. 'Η περιοχή έρημώθηκε από τα μέσα του 7ου αιώνας μ.Χ.

Από το ψηλότερο μέρος του λόφου (όπου ο ναΐσκος του Προφήτου 'Ηλία, Α) και προς Ν., εκτείνεται ο περίβολος (Β) της ακροπόλεως σε μήκος περισσότερο από 320 μ., σε λίγα μέρη ορατός πια σήμερα (σχέδιο σελ. 41). Ο ναός (Δ) φαίνεται ότι κτίστηκε στα μέσα του 6ου π.Χ. αιώνα, και περιέλαβε ένα υπαίθριο μέχρι τότε βωμό, της προηγούμενης εκατονταετίας. Είχε απλούστατη μορφή, χωρίς περιστύλιο, με οριζόντια στέγη (δώμα) στηριζόμενη σε τέσσερις ακανόνιστα τοποθετημένους στύλους. Τον 4ο π.Χ. αιώνα το κτήριο μετασκευάστηκε, μετά από πτώση της στέγης του, και ένας μεγάλος βωμός (Ε) ήρθε να προστεθῇ μπροστά από την είσοδό του, διατήρησε όμως την απλή ορθογώνια μορφή του. 'Από διάφορα κεραμεικά εύρηματα (σήμερα στο Μουσείο Χίου) βγαίνει το συμπέρασμα ότι ο αρχαϊκός αυτός ναός ήταν αφιερωμένος στην 'Αθηνά την Πολιάδα ή Πολιούχο. Λίγο χαμηλότερα, στο έσωτερικό της ακροπόλεως και σ' επαφή με το τείχος, σώζονται τα λείψανα ενός «μεγάρου» αγνώστου χρήσεως (ς). Το κτήριο είχε διαστάσεις 12,5×4,5 μ., δύο ξύλινους κίονες «έν παραστάσι» πρό της είσοδου και τρείς στόν αξονα στο έσωτερικό. Το κτήριο ανάγεται στον 7ο ή τον 8ο π.Χ. αιώνα, αλλά δύσκολα μπορεί να αναπαρασταθῇ. Στίς πλανιές του Προφήτη 'Ηλία ανασκάφηκαν πολλά σπίτια (Ζ). Σχημάτιζαν ένα πυκνό οικισμό κάτω από την ακρόπολη, άορατο από την θάλασσα, με δρόμους και αναλημματικούς τοίχους. 'Από τα ελάχιστα εύρηματα φαίνεται ότι ο οικισμός βρισκόταν σε άκμή τον 8ο και 7ο π.Χ. αιώνα και εγκαταλείφθηκε ειρηνικά στο τέλος της περιόδου. Τα σπίτια είχαν την γνωστή στο Αιγαίο την εποχή αυτή μορφή, ήταν δηλαδή μονόχωρα με «μεγαροειδή» κάτοψη, διαφόρων τύπων ως προς τις αναλογίες και τις διαστάσεις, με την όψη πάντοτε προς τον νότο και οριζόντιο δώμα από λάσπη και φύκια. Μερικοί πιστεύουν ότι ο οικισμός ήταν το αναφερόμενο από τις πηγές Λευκόνιον.

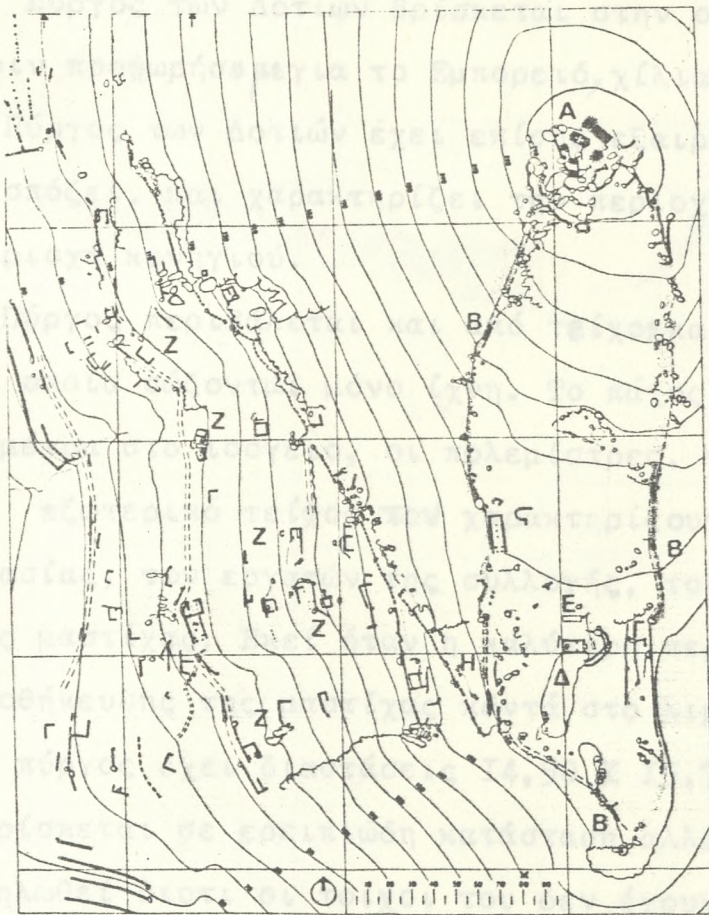
Στο Ιερό του λιμανιού οι αρχαιολόγοι διέκριναν διάφορες φάσεις που αρχίζουν το 690 π.Χ. περίπου και φτάνουν ως την όψιμη παλαιοχριστιανική περίοδο. Αναλημματικοί τοίχοι σχημάτιζαν ανδхра (διακρίνονται ἔξι περίοδοι) πάνω στα οποία υψώνονταν τα κτίσματα. Ο ναός κτίστηκε δύο φορές. Σήμερα στην θέση σώζεται μόνο τμήμα της υποθεμελιώσεώς του, διάφορα όμως μέλη, που βρέθηκαν ένσωματωμένα στους τοίχους της μεταγενέστερης βασιλικής, δίνουν κάποιες πληροφορίες. Την πρώτη φορά, γύρω στα 550 π.Χ., ο ναός ήταν κυκλικός (;) με διάμετρο περίπου 6,50 μ. 'Ελάχιστα κομμάτια του διατηρήθηκαν. Στην δεύτερη φάση, λίγο πρό του 450 π.Χ., πήρε την μορφή αψιδωτού προστύλου τετρακονίου κτηρίου. Τα αρχιτεκτονικά του μέλη, με την εξαιρετική τεχνική τους, δείχνουν ότι πρόκειται για ένα μικρό αλλά αξιόλογο παράδειγμα της ιωνικής αρχιτεκτονικής της εποχής. Είχε κίονες αρράβδωτους, με ψηλή βάση και ἔξοχα σκαλισμένα κιονόκρανα. Στόν θριγκό είχε εφαρμοσθῇ ὁ ασιατικός τρόπος, χωρίς ζωφόρο, και με ἰδιότυπο ἰωνικό κυμάτιο πάνω από τὸ ἐπιστύλιο (σχέδιο σελ. 77). 'Ιδιότυπη ἔπισης ἦταν ἡ βάση τῆς παραστάδος (πόδι λιονταριού) και ἡ ἐπίστεψη τῆς. Πολλά θραύσματα και αρχιτεκτονικά μέλη από ἄλλα κτήρια τῆς αρχαϊκῆς και τῆς κλασσικῆς περιόδου βρέθηκαν στην περιοχή. 'Η βασιλική τῆς πρώιμης Ρωμαϊκῆς περιόδου, ελάχιστα μᾶς εἶναι γνωστή· ἡ χριστιανικὴ βασιλική, που τὴν διαδέχεται, ἔχει τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν περιοχῶν γύρω στο Αἰγαίο, τὸν 5ο ἢ τὸν 6ο αἰώνα. 'Ηταν τρίκλιτη, με μεγάλη κόγχη

Χ. Μητρώ. οδὸς τῆς
Χίου ἔσωθεν Ε.Τ.Ε

τοῦ ἱεροῦ, νάρθηκα μὲ ἐξέδρα διακονικοῦ καὶ προσκτίσματα. Στὴν δυτικὴ τῆς πλευρᾶ σχηματίζονταν μικρὸ αἶθριο μὲ τρεῖς στοές, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἦταν προσπελάσιμο καὶ τὸ κυκλικὸ σὲ κάτωψη βαπτιστήριον. Σταυρόσχημη κολυμβήθρα μὲ μαρμαρινὴ ἐπένδυση σώζεται στὴν μέση του.

Στὸν νότιο λοφίσκο τοῦ Ἐμπορίου σώθηκαν τὰ λείψανα ἐνὸς βυζαντινοῦ ὀχυρώματος. Εἶχε τὴν εἴσοδο πρὸς τὸ λιμάνι καὶ τρεῖς ὀρθογωνικοὺς προμαχῶνες. Πυρπολήθηκε τὸν 7ο αἰῶνα. Τὰ ὁρατὰ λείψανά του εἶναι σήμερὰ ἐλάχιστα.

Νοτίως τοῦ Ἐμπορίου, ἐκτείνεται ἡ παραλία Μαῦρα Λιλάδια. Σχηματίζεται ἀπὸ κατάμαυρα βότσαλα καὶ μαύρη ἄμμος. Ἀκόμα νοτιώτερα, μίᾳ ὥρᾳ περίπου ΝΔ. τοῦ Ἐμπορίου εἶναι τὰ Δότια, περιοχὴ πολὺ γνωστὴ στὴν Χίο σὰν τόπος κυνηγίου. Ἐδῶ ἔχει ἐπισημανθῇ προϊστορικὸς οἰκισμὸς καὶ τάφοι λαξευτοὶ στὸν φυσικὸ βράχο ποὺ ἀπέδωσαν ἀγγεῖα (Μουσεῖο Χίου). Στὴν ἴδια περιοχὴ σώζεται ἀρκετὰ καλὰ ἐπιβλητικὸς γενοσατικὸς πύργος (εἰκ. σελ. 70). Τὸ μέγα κτήριο, τριώροφο, θαλοσκέπαστο, μὲ ἐπάλξεις στὴν ἐπίστεψη καὶ μεγάλα ἀνοίγματα ψηλά, ἦταν πιθανῶς σύγχρονο μὲ τὸ κεντρικὸ ὀχύρωμα τοῦ Πυργίου. Ἄλλοτε τὸ περιέβαλε περιτείχισμα τετράγωνο σὲ κάτωψη, μὲ μικροὺς κυκλικοὺς πύργους στὶς τέσσερις γωνίες, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζεται ἀκόμα σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάστασιν.

Ἐμπόριον. Γενικὸν τοπογραφικόν (κατὰ J. Boardmann): Α ναῖσκος Προφήτου Ἡλίου. Β περίβολος. Γ μεταγενέστερα ἀναλήμματα. Δ ναός. Ε βωμός. Ζ λείψανα τοῦ οἴκισμοῦ. Η ἀρχαία προσπέλασις τῆς ἀκροπόλεως.

Χ. Μητρε. ὁδωγὸς
ὑμ Χίου Ε.Τ.Ε

Σημειώνεται ἐπίσης καὶ ἡ θαλάσσια σπηλιά που βρίσκεται στο

λοφίσκο της ακροπόλεως στο δεξι "βραχίονα" του λιμανιού.

α 3. Ο κρατήρας του υφαιστείου.

Ο κρατήρας του υφαιστείου βρίσκεται σήμερα μεταξύ της τοποθεσίας Βρουλιδίων και Μαύρων Λιλαδιών. Είναι διάβατη περιοχή που την επισκέπτονται κυνηγοί (περιοχή κυνηγιού) ή κάτοικοι του Πυργίου. Δεν είναι παρά ένας βαθύς λάκκος αλλά που παρουσιάζει γεωλογικό και τουριστικό ενδιαφέρον και συνδέεται με την τύχη του νησιού και ίσως και της Ατλαντίδας.

α 4 Ο Πύργος των Δοτιών.

Ο Πύργος των Δοτιών βρίσκεται στην ομόνυμη περιοχή Δότια, πριν προχωρήσουμε για το Εμπορειό, χίλια μετρα προς τα δεξιά.

Ο Πύργος των Δοτιών έχει επίσης εξαιρετικό ενδιαφέρον γιατί δεσπόζει, και χαρακτηρίζει την περιοχή που είναι και αυτή περιοχή κυνηγιού.

Ο Πύργος περιβάλεται και από τείχος και 4 πυργόπουλα, από τα οποία σώζονται μόνο ίχνη. Το πάχος των τοίχων του πύργου 2 μέτρα στο ισόγειο, οι πολεμίστρες, και η απόστασή του από το εξωτερικό τείχος τον χαρακτηρίζουν σαν πύργο πρώτης προστασίας, των εργατών της συλλογής, του πολύτιμου προϊόντος της μαστίχας. Εκεί ήταν η καλύτερη περιοχή συλλογής και ίσως αποθήκευσης της μαστίχας κοντά στο λιμάνι του Εμπορειού.

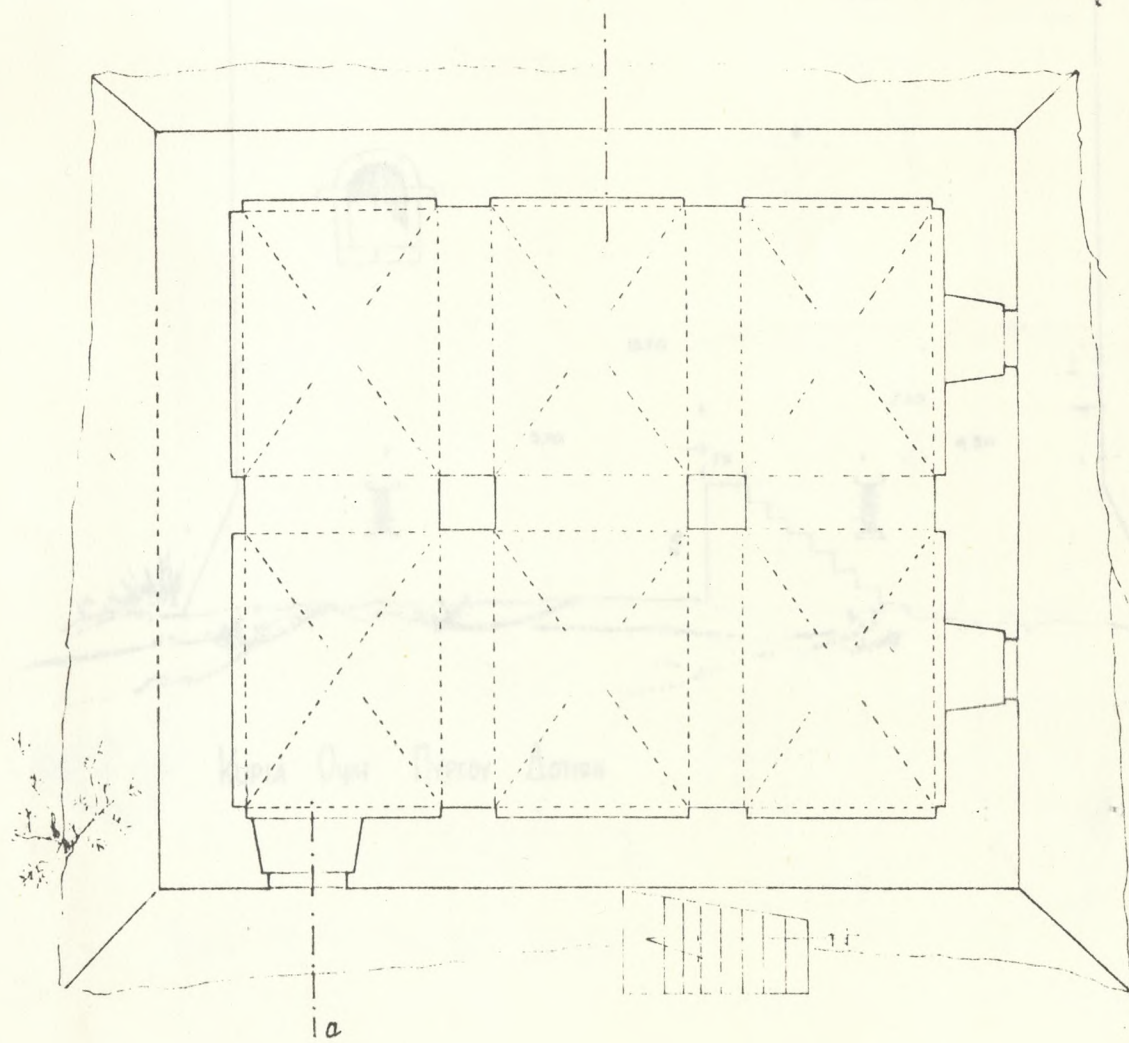
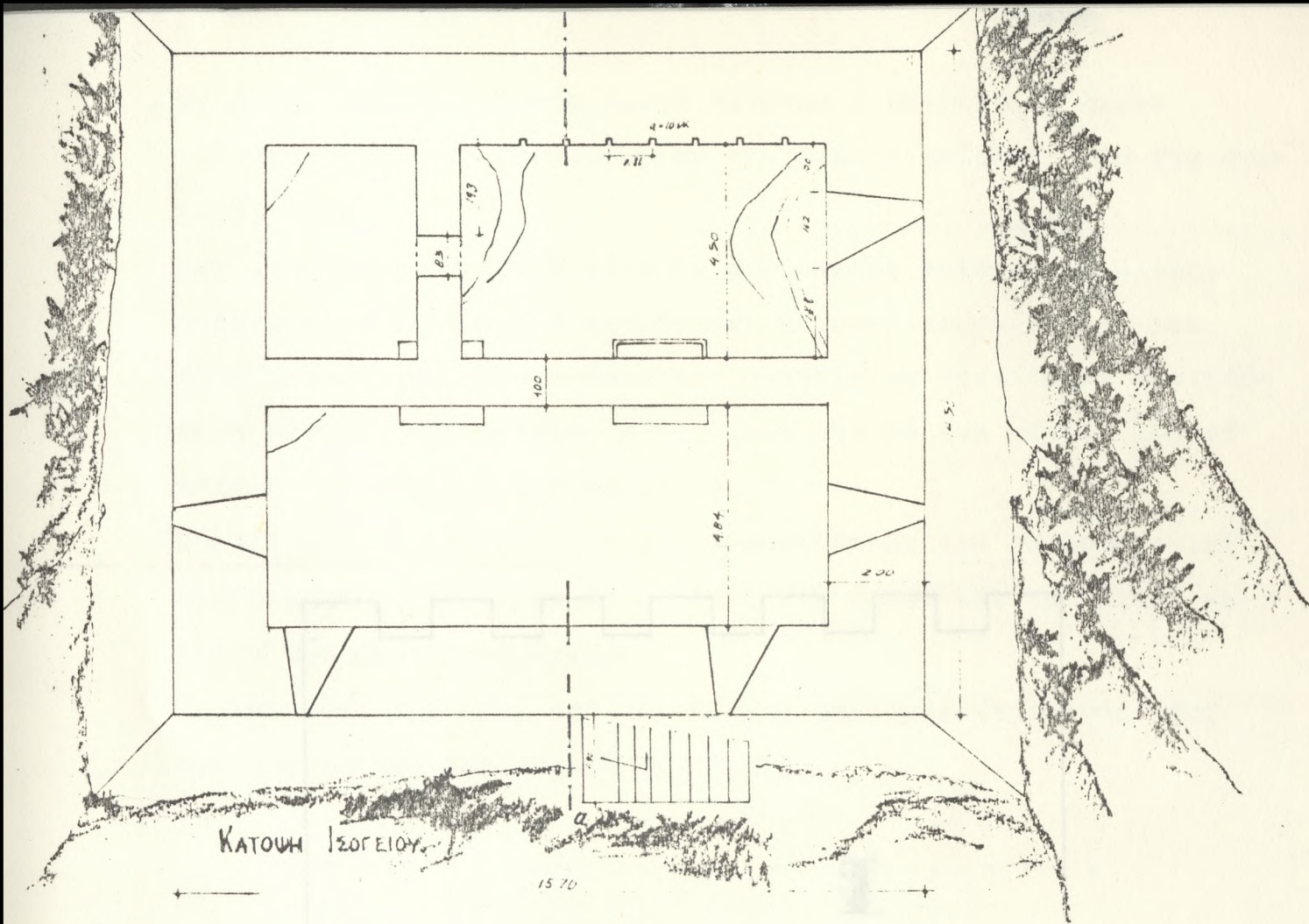
Ο πύργος έχει διαστάσεις 14,50 X 15,70 και ύψος 18.00 μ

Βρίσκεται σε ερειπιώδη κατάσταση αλλά μπορεί εύκολα να αναστηλωθεί διότι οι τοίχοι του δεν έχουν αποικλείνει από την κατακόρυφο.

Είναι ένα κτίριο που από επιστημονικής και κτηριακής μα και ιστορικής πλευράς, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Είναι ένα στρατιωτικό κτίσμα Γενοβέζικης, μεσαιωνικής τέχνης.

Είναι τριόροφο και το ισόγειο του (δεν έχει πόρτα εισόδου) είναι δίχωρο χωρισμένο με εγκάρσιο τοίχο και στεγασμένο με συνεχή καμάρα.

ΚΑΤΟΥΗ Α' ΟΡΟΦΟΥ

ΠΥΡΓΟΥ ΔΟΤΙΩΝ

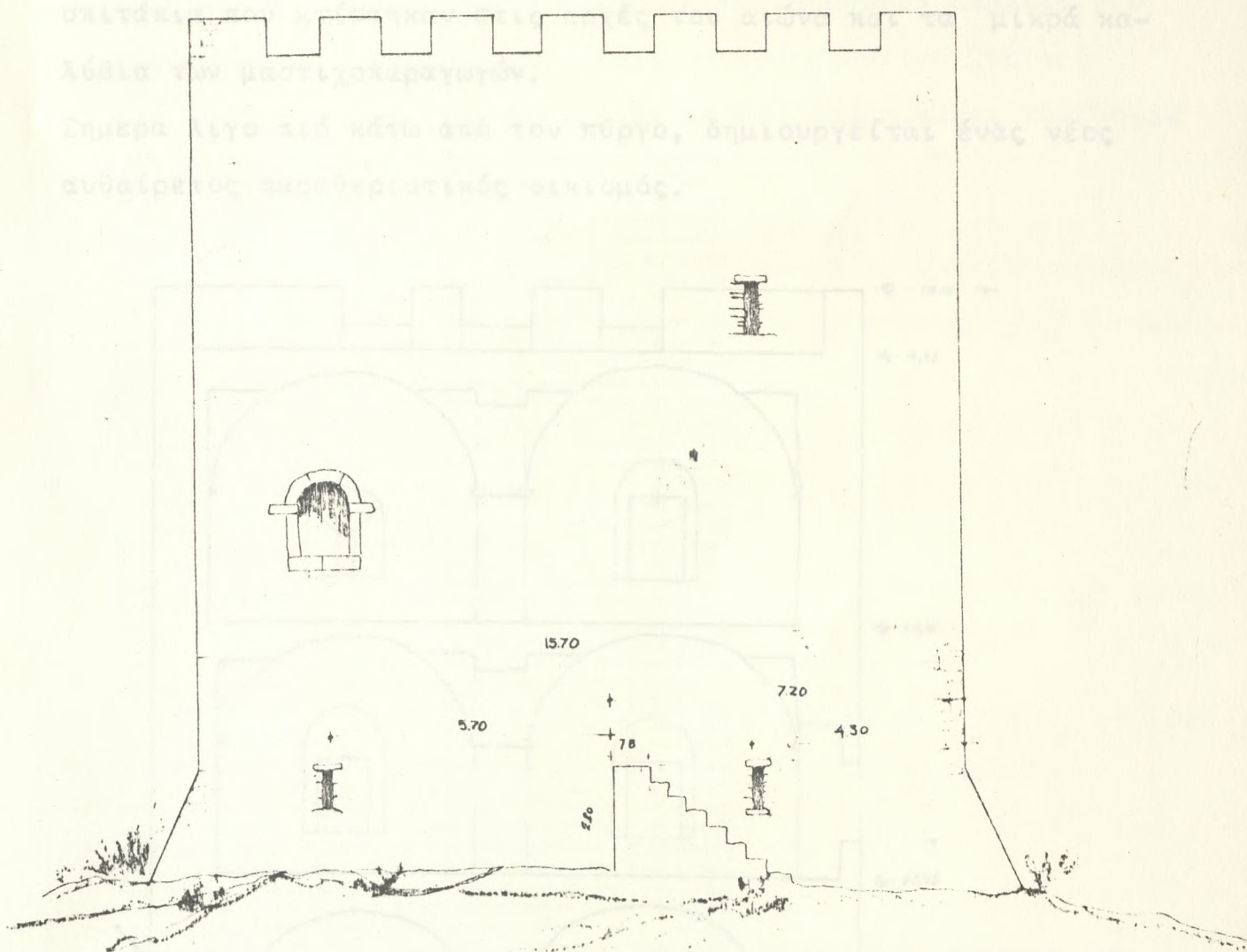
Οι δάλοι πρόκειται (στον α' όροφο ή πρόβαση), έχουν
 ίση από γινώσκεις σταυροειδών και έτσι γινώσκεις για την στρί-
 γασή τους.

Δεν γινώσκουμε όμως εάν ήταν οι ενδιάμεσες καλώς κτισμένες,
 στρογγυλές, ολόκυρες ή τετράγωνες κτιστοί πέσσοι. Αυτά και
 άλλα προβλήματα κάνουν ώστε το μνημείο να χοιρίζεται περισσό-
 τερη έρευνα, και μελέτη. Είναι όμως λυπηρό ένα τέτοιο λαμπρό
 κτίριο να μένει ανεκμετάλλευτο.

Πολλές από τις πέρες του χρησιμοποιήθηκαν για τα κτηριακά

συντάγματα κτηριακά, και άλλα μικρά κτίρια.

Σήμερα λίγο πιο κάτω από τον πύργο, δημιουργείται ένας νέος
 αυθαίρετος αναδιαμορφωτικός οικισμός.

ΚΥΡΙΑ ΟΨΗ ΠΥΡΓΟΥ ΔΟΤΡΙΩΝ

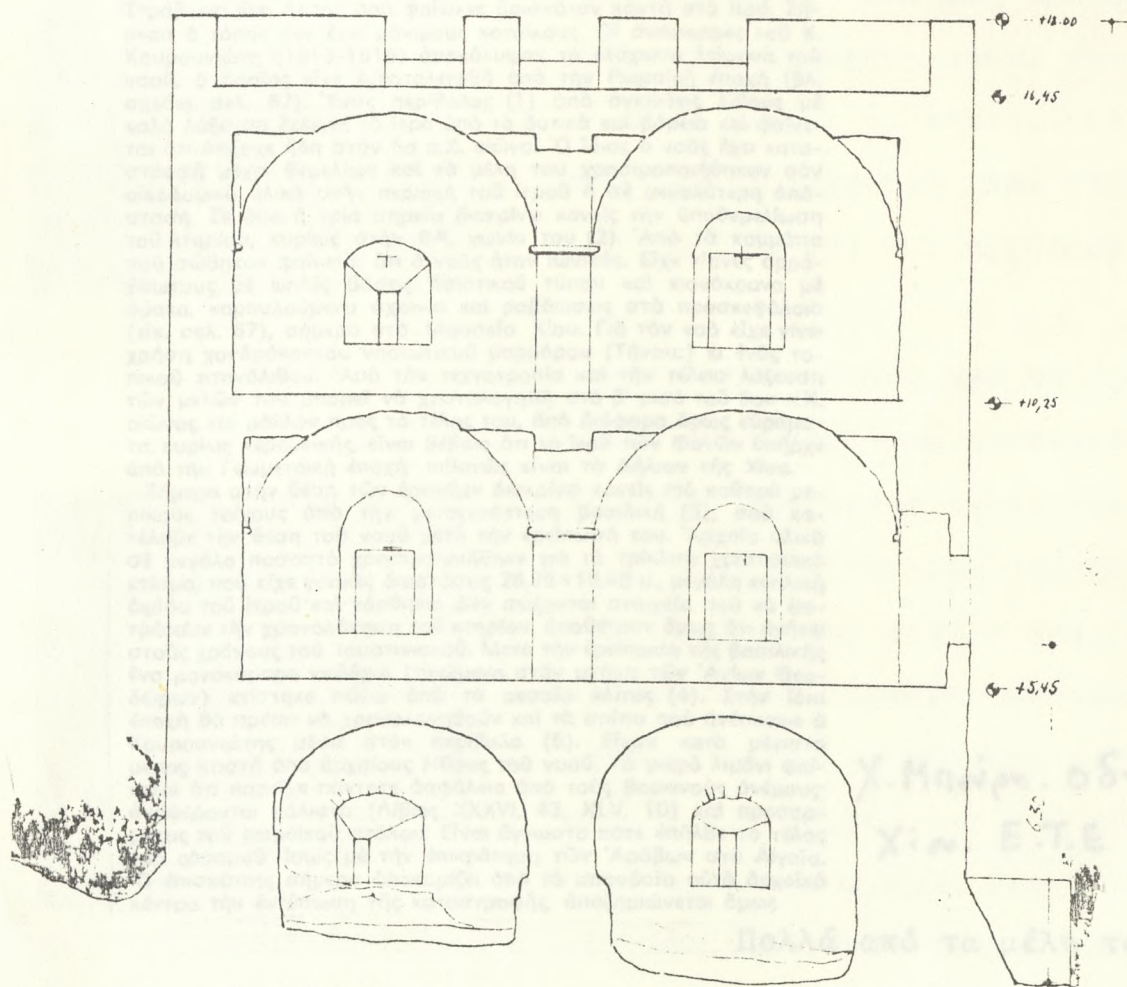
ΤΟΜΗ Α-Α ΠΥΡΓΟΥ ΔΟΤΡΙΩΝ

Οι άλλοι ορόφοι (στον α' όροφο γίνονταν η πρόσβαση), έχουν ιχνη από γενέσεις σταυροβολίων και έτσι γνωρίζομε για την στέγασή τους.

Δεν γνωρίζομε όμως εάν ήταν οι ενδιάμεσες κολωνες πέτρινες, στρογγυλές, ολόσωμες ή τετράγωνοι κτιστοί πεσσοί. Αυτά και άλλα προβλήματα κάνουν ώστε το μνημείο να χρειάζεται περισσότερη έρευνα, και μελέτη. Είναι όμως λυπηρό ένα τέτοιο λαμπρό κτίριο να μένει ανεκμετάλλευτο.

Πολλές από τις πέτρες του χρησιμοποιήθηκαν για τα κηνηγετικά σπιτάκια που κτίστηκαν στις αρχές του αιώνα και τα μικρά καλύβια των μαστιχοπαραγωγών.

Σήμερα λίγο πιά κάτω από τον πύργο, δημιουργείται ένας νέος αυθαίρετος παραθεριστικός οικισμός.

ΤΟΜΗ Α-Α ΠΥΡΓΟΥ ΔΟΤΙΕΝ

α 5. Τα γύρω μοναστήρια και οι εξοχές.

α 6. Τα Φανά

Ένας άλλος αρχαιολογικός τόπος με ενδιαφέρουσα παραλία είναι τα Φανά. Τα Φανά βρίσκονται νοτιοδυτικά του Πυργιού και συνδέονται με την κοινοτητα με ένα δρόμο κακής ποιότητας

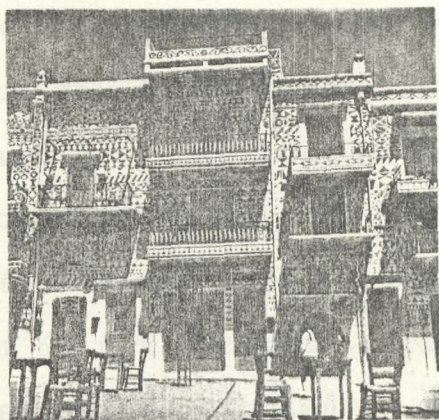
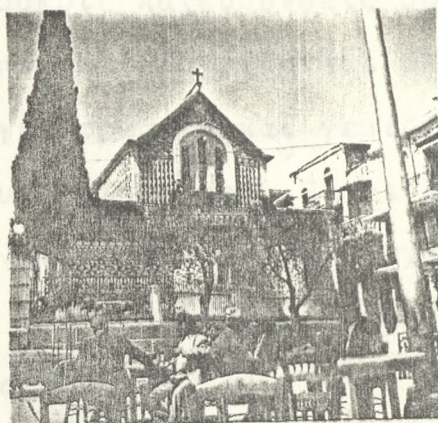
Μία ώρα πέρα προς τα νότια των Ολύμπων, βρίσκεται το φυσικό λιμάνι των Φανών και τα λείψανα του Ιερού του Φαναίου Ἀπόλλωνος. Ἡ ἀρχαία ὀνομασία ἐπιβίωσε ὡς σήμερα. Στὴν ἀμμόδη ἀκτὴ ποὺ σχηματίζει τὸ βάθος τοῦ ὄρμου φτάνει κανεὶς διασχίζοντας τὴν μικρὴ ἡσυχὴ κοιλάδα, κατάφυτη ἀπὸ ἐλιές. Ὁ ναὸς βρίσκεται σ' ἓνα μικρὸ ἐξάρμα τῆς γῆς, κοντὰ στὴν παραλία. Κατὰ τὸν Στράβωνα ἓνα ἄλσος ἀπὸ φοῖνικες βρισκόταν κοντὰ στὸ ἱερό. Σήμερα ὁ τόπος δὲν ἔχει μόνιμους κατοίκους. Οἱ ἀνασκαφές τοῦ Κ. Κουρουγιώτη (1913-1915) ἀποκάλυψαν τὰ ἐλάχιστα λείψανα τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐγκαταλειφθῇ ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ (βλ. σχέδιο σελ. 67). Ἐνας περίβολος (1) ἀπὸ ὀγκώδεις λίθους με καλὴ λάξευση ἔκλεινε τὸ ἱερὸ ἀπὸ τὰ δυτικὰ καὶ βόρεια καὶ φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε ἤδη στὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα. Ὁ ἴδιος ὁ ναὸς ἔχει καταστραφῇ μέχρι θεμελίων καὶ τὰ μέλη του χρησιμοποιήθηκαν σὰν οἰκοδομικὸ ὕλικό στὴν περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ ἢ σὲ μεγαλύτερη ἀπόστασι. Σὲ δύο ἢ τρία σημεῖα διακρίνει κανεὶς τὴν υποθεμελίωση τοῦ κτηρίου, κυρίως στὴν ΒΑ. γωνία του (2). Ἀπὸ τὰ κομμάτια ποὺ σώθηκαν φαίνεται ὅτι ὁ ναὸς ἦταν ἰωνικός. Εἶχε κίονες ἀρράβωτους με ψηλές βάσεις ἀσιατικοῦ τύπου καὶ κιονόκρανα με ἄβακα, καμπυλούμενα σχοινία καὶ ραβδώσεις στὰ προσκεφάλαια (εἰκ. σελ. 67), σήμερα στὸ Μουσεῖο Χίου. Γιὰ τὸν ναὸ εἶχε γίνει χρῆσις χονδρόκοκκου νησιωτικοῦ μαρμάρου (Τήνου;) κι ἐνὸς τοπικοῦ τιτανόλιθου. Ἀπὸ τὴν τεχντροπία καὶ τὴν τέλεια λάξευση τῶν μελῶν του μπορεῖ νὰ χρονολογηθῇ στὸ β' μιστὸ τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνος καὶ μᾶλλον πρὸς τὸ τέλος του, ἀπὸ διάφορα ὅμως εὐρήματα, κυρίως κεραμεικῆς, εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ ἱερὸ τῶν Φανῶν ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν Γεωμετρικὴ ἐποχὴ· πιθανῶς εἶναι τὸ Δῆλιον τῆς Χίου.

Σήμερα στὴν θέση τῶν ερείπων διακρίνει κανεὶς πῶς καθαρὰ μερικoὺς τοίχους ἀπὸ τὴν μεταγενέστερη βασιλική (3), ποὺ κατέλαβε τὴν θέση τοῦ ναοῦ μετὰ τὴν ἐρείπωσή του. Ἀρχαῖο ὕλικό σὲ μεγάλο ποσοστὸ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὸ τρίκλιτο χριστιανικὸ κτίσμα, ποὺ εἶχε γενικὲς διαστάσεις 26,75×19,40 μ., μεγάλη κυκλικὴ ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ καὶ νάρθηκα. Δὲν σώζονται στοιχεῖα ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν τὴν χρονολόγησι τοῦ κτηρίου, ὑποθέτουν ὅμως ὅτι ἀνήκει στοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Μετὰ τὴν ἐρείπωσι τῆς βασιλικῆς ἓνα μονοκάμαρο ναῦδριο (τιμῶμενο στὴν μνήμη τῶν Ἀγίων Θεοδώρων) κτίστηκε πάνω ἀπὸ τὸ μεσαῖο κλίτος (4). Στὴν ἴδια ἐποχὴ θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν καὶ τὰ σπίτια ποὺ ἀνέσκαψε ὁ Κουρουγιώτης μέσα στὸν περίβολο (5). Εἶχαν κατὰ μέγιστο μέρος κτιστῇ ἀπὸ ἀρχαίους λίθους τοῦ ναοῦ. Τὸ μικρὸ λιμάνι φαίνεται ὅτι παρέιχε πάντοτε ἀσφάλεια ἀπὸ τοὺς βορεινοὺς ἀνέμους· ἀναφέρονται μάλιστα (Λίβιος XXXVI, 43, XLV, 10) καὶ προσορμίσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ στόλου. Εἶναι ἀγνωστο πότε ἐπῆλθε τὸ τέλος τοῦ οἰκισμοῦ· ἴσως μετὰ τὴν ἐπικράτησι τῶν Ἀράβων στὸ Αἰγαῖο. Ὁ ἐπισκέπτης σήμερα ἀποκομίζει ἀπὸ τὸ σπουδαῖο αὐτὸ ἀρχαῖο κέντρο τὴν ἐντύπωσι τῆς καταστροφῆς, ἀποζημιώνεται ὅμως

Χ. Μηστέρα. ὁδὸς πρὸς τὴν
Χίον. Ε.Τ.Ε

Πολλά ἀπὸ τὰ μέλη του ναοῦ διασκορπίστηκαν καὶ με τὶς πέτρες του ἐκτίσαν σπίτια μακριὰ ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Τὶς πέτρες αὐτές τὶς μετέφεραν φαράδες με καΐκια καὶ ἐφτασαν μέχρι καὶ τὰ Ψαρά.

Β. Ο οικισμός του Πυργιού.

Ο οικισμός του Πυργιού, ο πολεοδομικός του ιστός, οι δρόμοι, η πλατεία ο πύργος κ.λ.π., είναι αυτός που έγινε εδώ και 700 χρόνια. Τίπτα δεν άλλαξε, εκτός από τις εξωτερικές διακοσμήσεις, που έγιναν αργότερα από τον 16ο αιώνα.

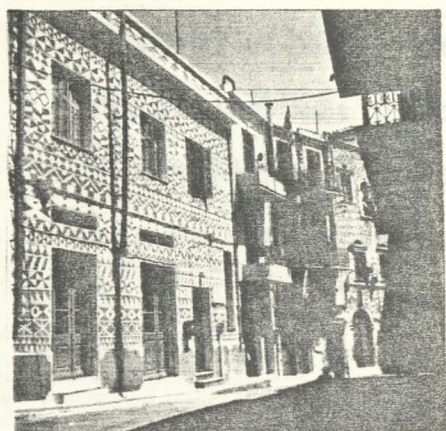
Όλα τα σπίτια είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους, οι δρόμοι συνδέονται με καμάρες που παραλαμβάνουν της ωθήσεις και γι' αυτό ίσως δεν έπαθε μεγάλη καταστροφή στο σεισμό του 1881 και από το γεγονός ότι όλο το χωριό είναι ένα κτίσμα.

Ο μεσαιωνικός οικισμός κράτησε τα όριά του μέχρι τις αρχές του αιώνα και από τότε σιγά σιγά άρχισε να επεκτείνεται προς τα έξω πρώτα με το σχολείο (που κτίστηκε με πέτρες του Πύργου) και αργότερα και άλλα σπίτια.

Ο αρχικός οικισμός που τα όριά του σήμερα μόλις τα διακρίνομε καταλαμβάνει μιά έκταση 84 στρεμμάτων είναι ωσειδής και έχει κλίση από δυτικά προς ανατολάς.

Από τη σημερινή είσοδο του οικισμού μέχρι την κεντρική πλατεία και γύρω από αυτή συναντούμετα μεγαλύτερα ανοιγματα (πλάτος δρόμων 1,50-2,00) και την πλατεία.

Όλοι οι άλλοι δρόμοι είναι στενότεροι και μερικοί έχουν πλάτος τόσο ώστε να περάσει ένας μόνο άνθρωπος ή ένα κατοικίδιο ζώο.

Το ύψος των σπιτιών δεξιά και αριστερά κάνει τους δρόμους να φαίνονται ακόμα στενότεροι.

Η εντύπωση λοιπόν που δίνει σήμερα ο οικισμός είναι ότι όλα είναι συμπαγή, παλιά και συγκεντρωμένα σε όσο το δυνατόν λιγώτερο χώρο.

Οι δρόμοι του οικισμού είναι τσιμεντοστρωμένοι, φωτίζονται, υπάρχει ύδρευση, και αποχέτευση σε όλο τον οικισμό.

Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πλατεία του χωριού. Είναι ένας τόπος σε μεσαιωνική κλίμακα κλειστός τριγύρω με αδιέξοδα προς τις τέσσερις κατευθύνσεις βορρά, νότο, ανατολή, δύση.

Στην πλατεία γίνονται όλες οι κοινωνικές, πολιτικές, θρησκευτικές συγκεντρώσεις και γεμίζει τα Σαββατοκύριακα με τους Πυργούσους και τους επισκέπτες. Είναι πλακοστρωμένη με μεγάλες τσιμεντόπλακες και είναι φυτεμένη από πασχαλιές.

Η πλατεία είναι υπερυψωμένη από τους δρόμους που την περιβάλλουν κατά 18 CM.

Στην πλατεία δεσπόζει η Εκκλησία της Παναγίας, υπάρχουν τα καφενεία, ένα από αυτό πολύ χαρακτηριστικό με διακρίνεται στο βάθος βάθος η βορειοανατολική γωνία του Πύργου.

Την πλατεία του χωριού των έχουν περιγράψει πολλοί στις διηγήσεις τους την έχουν ζωγραφίσει και φωτογραφίσει επίσης. Είναι εντελώς ιδιαίτερη, δεν μοιάζει με καμιά πλατεία άλλου χωριού είναι σωστά προσανατολισμένη και γίνεται ακόμα πιο εντυπωσιακή διότι όλα τα κτίσματά της καλύπτονται από "ξυστά".

Μια άλλη πλατεία αδιαμόρφωτη όμως βρίσκεται στην είσοδο του χωριού Εκεί σήμερα σταθμεύουν τα αυτοκίνητα βρίσκεται το λαογραφικό μουσείο και τα γραφεία του Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού, καθώς και η αστυνομία, ένα καινούργιο μαγαζί τουριστικών ειδών και ένα μπα- κάλικο.

'Αναστήλωση και νέα χρήση του κεντρικού πύργου στο Πυργί της Χίου*

αρχιτέκτων Μαρία Ξύδα

Το Πυργί είναι ένα από τα μεσαιωνικά χωριά της Χίου. Χαρακτηρίζεται από στενούς δρόμους που καταλήγουν σε αδιέξοδα, σπίτια που στρέφουν τα νώτα προς τα έξω και σχηματίζουν το εξωτερικό τείχος, και το πλέγμα των διαβάσεων που βρίσκονται πάνω από το πλέγμα των δρόμων στο έδαφος και που καταλήγουν στον κεντρικό πύργο. Ο ίδιος ο πύργος, βαρύ ορθογωνικό κτίριο με άμυντικό χαρακτήρα, περιβάλλεται από περιτοιχισμό με τέσσερις μικρούς πυργίσκους (πυργόπουλα), ένα σε καθεμία από τις γωνίες του. Το χωριό κτίστηκε στη διάρκεια της Γενονατικής επικράτειας στη Χίο (1246-1566) από το κέντρο προς τα έξω, από τον

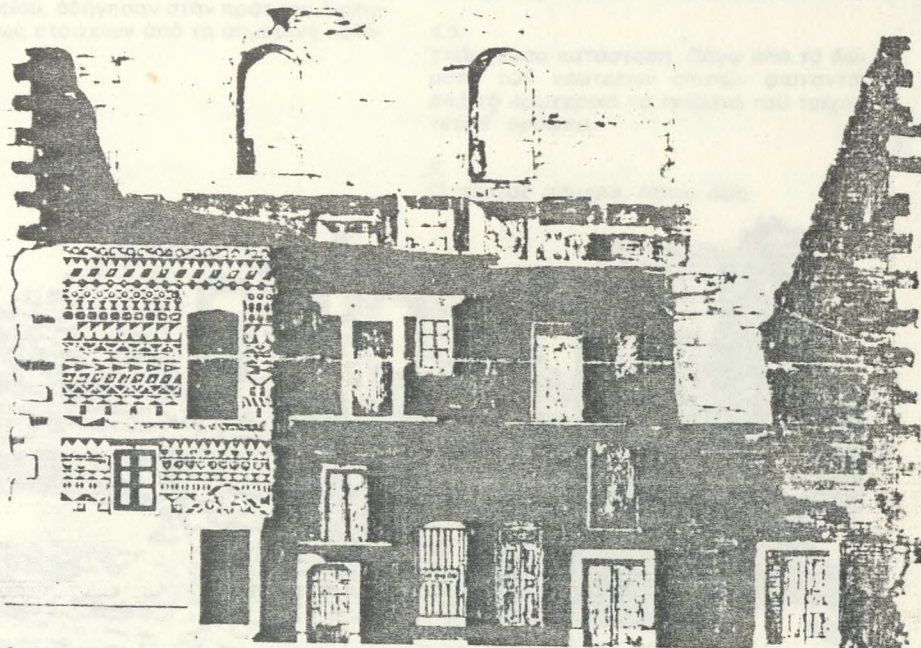
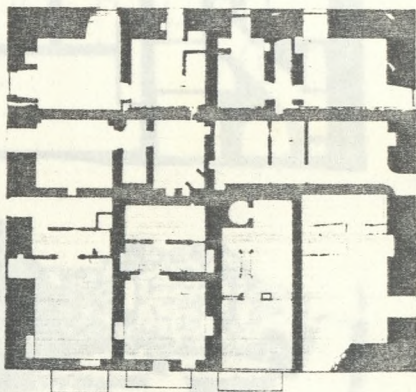
κεντρικό πύργο δηλαδή προς τα εξωτερικά σπίτια, και χρονολογικά τοποθετείται πριν το 1300. Ο πύργος δεν είχε είσοδο στο ισόγειο και η προσπέλασή του γινόταν άπευθείας στον όροφο με ελαφρά κινητά στοιχεία, τα οποία συνέδεαν προσωρινά το περιτοιχισμό με τον πύργο και μπορούσαν να απομακρυνθούν και να τον απομονώσουν.

Αρχικά ο πύργος ήταν διοικητικό και άμυντικό κέντρο. Όταν η περίοδος των κινδύνων έπαψε, και ιδιαίτερα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ο πύργος εγκαταλείπεται και καταστρέφεται σιγά-σιγά από τον καιρό. Ο σεισμός του 1881 καταστρέφει όλη σχεδόν την ανατολική του όψη και

προκαλεί ρήγμα στη δυτική. Από το 1892 μέχρι το 1972 οκτώ σπίτια κτίστηκαν μέσα στον πύργο και κατέλαβαν όλη του την έκταση (εικ. 1,2). Το 1937 τρία μέτρα από το ανώτερο τμήμα κάθε όψεως γκρεμίζονται για να κτιστεί με την πέτρα αυτή ο περίβολος της αυλής του σχολείου του χωριού.

Από τη μελέτη της ύφισταμένης καταστάσεως του πύργου, εκτός από τις διαστάσεις, τα περιμετρικά παράθυρα, τα πάχη των τοίχων, τις δοκοθήκες των πατωμάτων κ.ά., διαπιστώθηκαν ίχνη τόξων στο ισόγειο (εικ. 4) και τούς όρόφους καθώς και ίχνη των γενέσεων των σταυροθολίων που σκέπαζαν τον β' όροφο (εικ. 5). Διαπι-

*Η δημοσίευση αποτελεί περίληψη επί διπλώματι εργασίας στην Έδρα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής της Πολυτεχνικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καθηγητής Χ. Μπούρας, 1973.

2

Restoration of the central tower at Pyrgi, Chios*

architect Maria Xyda

Pyrgi is one of several medieval villages on the island of Chios. Its layout is dominated by the centrally located medieval tower, a heavy rectangular defensive structure serving as a last refuge in case of enemy assault. Both village and tower date from the period of Genoese occupation (1246-1566), and were probably built before 1300. The thesis examines the possibilities for restoration and new utilisation of the tower. The structure has been substantially damaged by earthquakes, while the ground floor was occupied by small cottages

during the period 1892-1972. The reconstruction of its original form is based on old photographs, comparisons with similar structures in Italy and on the island, and an exhaustive study of existing remains. The tower, once restored, may be used to house a small museum of local handicrafts and a library.

1. Existing remains. Plan of upper floor. The interior of the tower is occupied by eight cottages (1892-1972).

2. Existing remains. East elevation.

3. Existing remains. Section BB.

4. Existing remains. One can easily identify the original upper floor wall over the cottage rooftops.

6. Existing remains. View from the south.

7. Proposal. Section AA, showing restoration area.

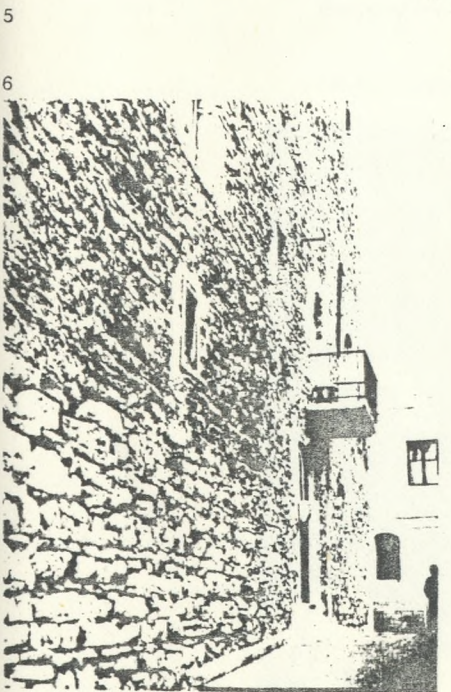
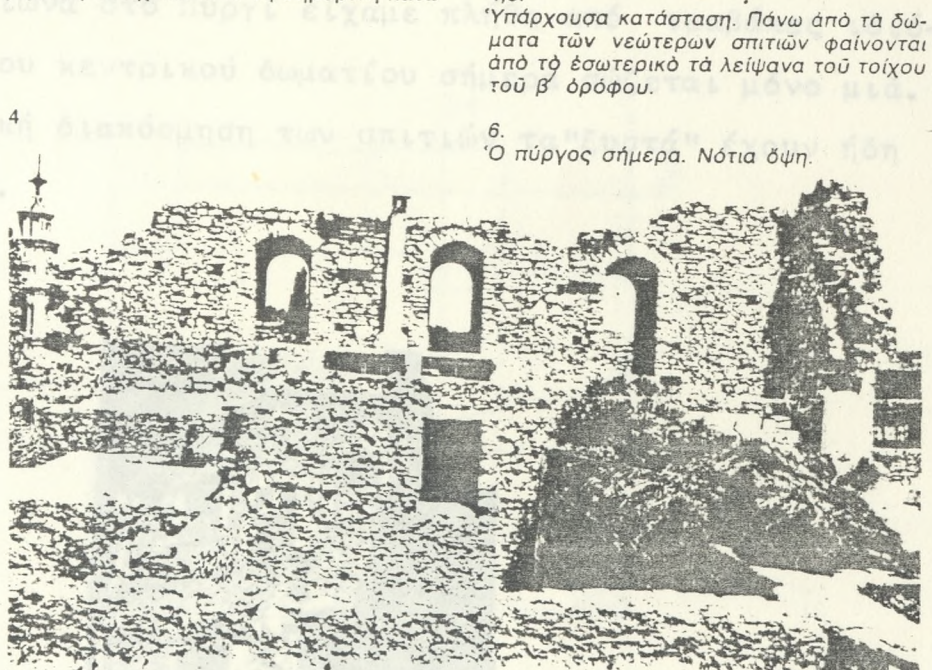
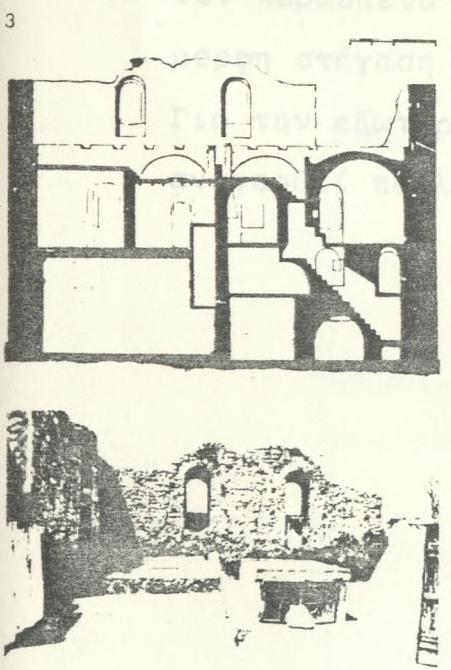
8. Proposal. East elevation showing restoration area, more recent openings walled-up and an example of local wall decoration.

*Summary of a diploma thesis submitted to the School of Architecture, Department of the History of Architecture, University of Thessaloniki, Professor Ch. Bouras, 1973.

αυτήσκη επισης η υπαρη υορρρωων στο υψος του δαπέδου του β' όρόφου. Συγκρίσεις με ένα αντίστοιχο μνημείο, τον πύργο στα Δότια (νοτιοανατολικά του Πυργιού), έδωσαν τον τρόπο δομής και τη μορφή των σταυροβολιών, ενώ βιβλιογραφικοί συσχετισμοί με όμοια κτίσματα στην Ιταλία έδωσαν την άκριβή μορφή των επάλξεων και τη λύση της γενικής διατάξεως με έσωτερική αύλη στον άνωτατο όροφο. Οι παλιές φωτογραφίες από το άρχείο Παπαχατζηδάκη, τέλος, έδωσαν στοιχεία για τον ύπολογισμό του άρχικού ύψους του κτιρίου, τον άριθμό και τη μορφή των επάλξεων και άλλα στοιχεία. Έτσι προέκυψε η γραφική αναπαράσταση του μνημείου με επάλξεις στο δώμα, άπλές επιφάνειες και μεγάλα τοξωτά παράθυρα στους όρόφους. Έγκάρσια τόξα, τρία σε κάθε σειρά, πού στηρίζονταν σε πεσσούς (ή κίονες), ύποστήριζαν τα ξύλινα πατώματα στους δύο όρόφους, ενώ ψηλότερα σχηματίζονταν σταυροθόλια. Οι ύδρορρόδες πιστοποιούν ότι ένα μέρος του β' όρόφου έμενε άστέγαστο στο μέσο της κατόψεως και σε έκταση όση

θα καταλαμβάναν ούο σταυροθόλια. Ιο μνημείο σώθηκε σε ποσοστό 65-68%. Οι λόγοι πού επιβάλλουν την επέμβαση είναι ή ανάγκη να διατηρηθεί το άνθρωπογενές περιβάλλον και να συγκεντρωθούν τα πολύτιμα κειμήλια του Πυργιού. Ειδικότερα, ό σεβασμός της άρχικής μορφής και της Ιστορίας του μνημείου, ή νέα του χρήση και ή σχέση του με τον σημερινό οίκισμό δικαιολογούν δραστικές ανακατασκευές τμημάτων πού λείπουν. Γι' αυτό: α) ξανακτίζεται ό πύργος έξωτερικά από το σημείο πού βρέθηκε μέχρι τις επάλξεις (εικ. 7), β) ξανακτίζεται ό σκελετός του έσωτερικά όπό εμφανές σκυρόδεμα (τόξα, κολόνες, δάπεδα), (εικ. 8), γ) κλείνονται τα μεταγενέστερα άνοίγματα των νεώτερων σπιτιών με τοιχοποιία (εικ. 7), ενώ οι δοκοθήκες καθαρίζονται και αφήνονται έλεύθερες. Ταυτόχρονα, ή νέα χρήση του μνημείου και ή ανάγκη όμαλής μεταβάσεως από τη σημερινή κλίμακα της άρχιτεκτονικής του χωριού στη μεγάλη άρχική κλίμακα του μνημείου, όδήγησαν στην πρόταση διατηρήσεως στοιχείων από τη σημερινή κατά-

σταση του μνημείου, όηλαδή: α) ένα ολόκληρο σπίτι λαϊκής άρχιτεκτονικής (εικ. 8), β) μία πόρτα λαϊκής άρχιτεκτονικής πού θα χρησιμεύει και σαν είσοδος στο ισόγειο (εικ. 7), γ) μία σκάλα λαϊκής άρχιτεκτονικής πού όδηγεϊ στον όροφο. Έέλος, στις τοιχοποιίες έπισημαίνεται έσωτερικά και έξωτερικά το όριο μεταξύ των νέων κατασκευών και των σωζόμενων άύθεντικών (εικ. 7,8). Το ισόγειο προτείνεται να χρησιμεύσει για μουσείο της ενδιαφέρουσας ύφαντικής του χωριού και ό όροφος για βιβλιοθήκη.

7. Πρόταση. Τομή ΑΑ. Διακρίνεται το όριο πάνω από το όποιο προτείνεται αναστήλωση. Κάτω διατηρούνται τμήματα της ύφισταμένης καταστάσεως.

8. Πρόταση. Άνατολική όψη. Διακρίνεται το όριο της ανακατασκευής, τα νεώτερα άνοίγματα πού ξανακλείνονται και μία νεώτερη όψη με ξυστά πού διατηρείται.

1. 'Υπάρχουσα κατάσταση. Κάτοψη όρόφου. 'Ο έσωτερικός χώρος του πύργου έχει διαιεθεϊ σε όκτώ σπία (1892-1972).
2. 'Υπάρχουσα κατάσταση. Άνατολική όψη.
3. 'Υπάρχουσα κατάσταση. Τομή ΒΒ.
- 4,5. 'Υπάρχουσα κατάσταση. Πάνω από τα δώματα των νεώτερων σπιτιών φαίνονται από το έσωτερικό τα λείψανα του τοίχου του β' όρόφου.
6. 'Ο πύργος σήμερα. Νότια όψη.

Ένα σπίτι.

Τα σπίτια στο Πυργί έχουν εξαιρετικό αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον.

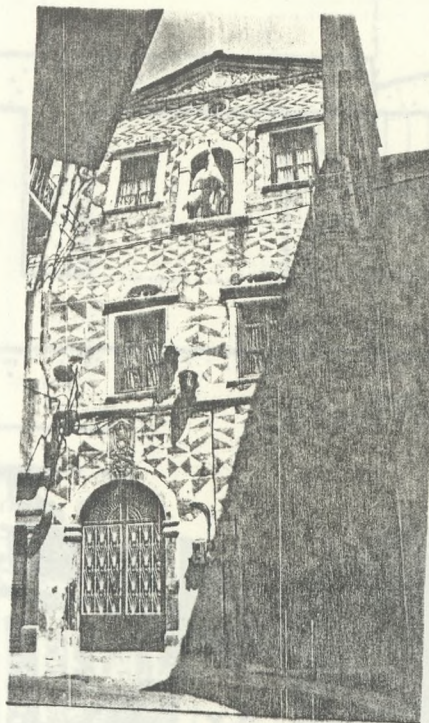
Είναι τριороφα και πολλές φορές τετραόρωφα, ψηλοτάβανα και πολύ μεγαλύτερης κλίμακας από τα άλλα των μεσαιωνικών χωριών. Τους περασμένους αιώνες δέχθηκαν επισκευές και διακοσμήσεις λαϊκής τέχνης που τα κάνει ακόμα περισσότερο ενδιαφέροντα.

Εσωτερικά έχουν μιά σκάλα που καταλήγει σε ένα αίθριο ή στο πουντί ή στο ξάτο, πάνω στην τελική ταράτσα.

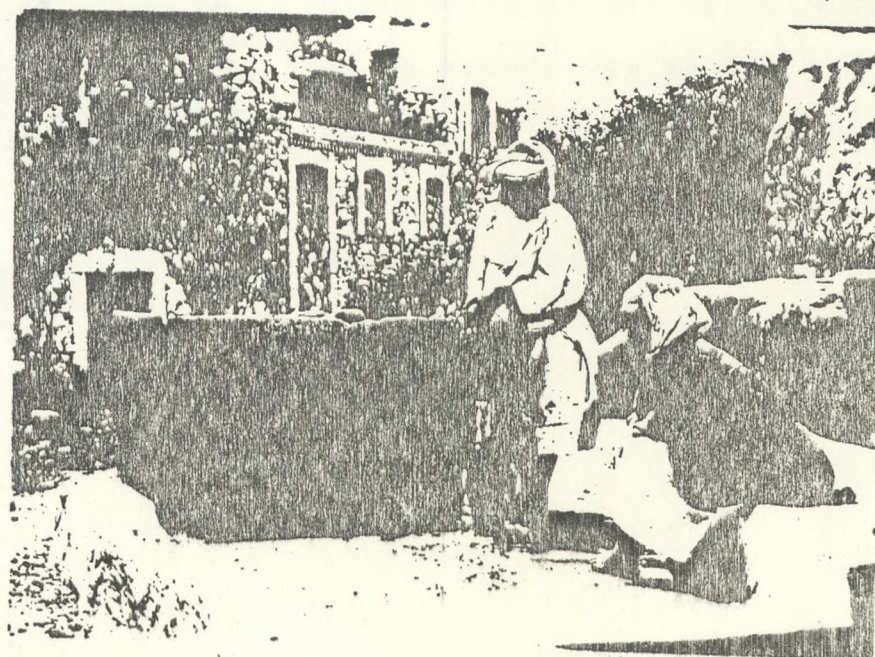
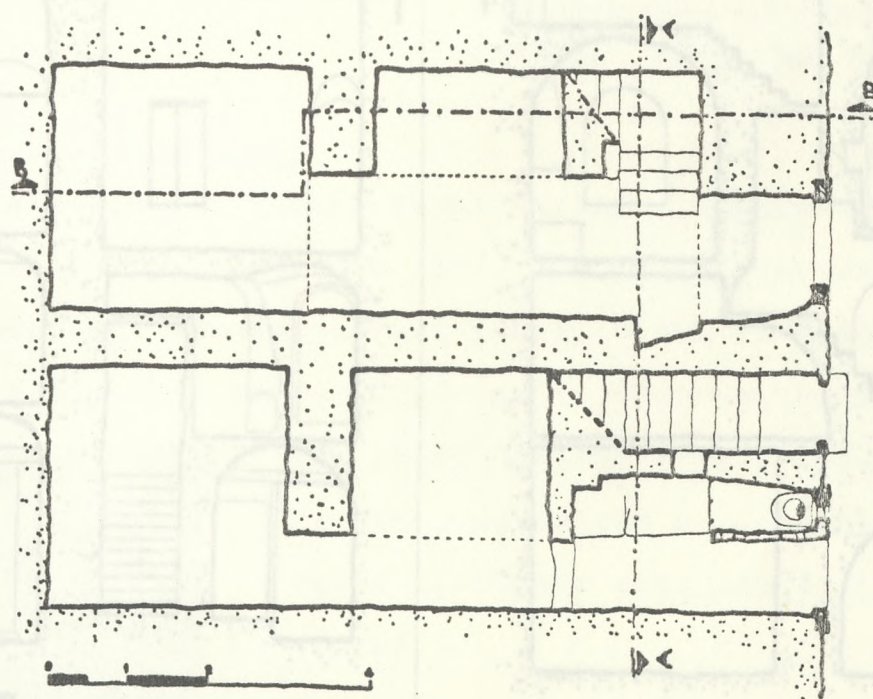
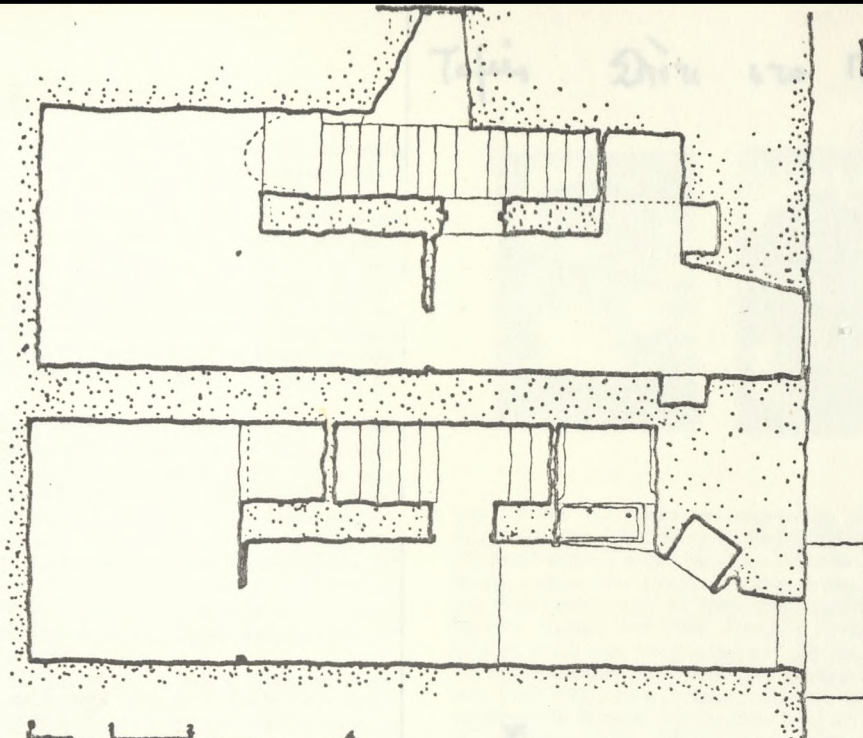
Τα δωμάτια στεγάζονται με θόλους απλούς ή σταφοθολια ή λιονέττες.

Τον περασμένο αιώνα στο Πυργί είχαμε πλήθη από τραβάνες ιδιόμορφη στέγαση του κεντρικού δωματίου σήμερα σώζεται μόνο μιά.

Για την εξωτερική διακόσμηση των σπιτιών τα "ξυστά" έχουν ήδη αναφερθεί πολλά.

Κέντρον
ἐν τῷ Πυρρί

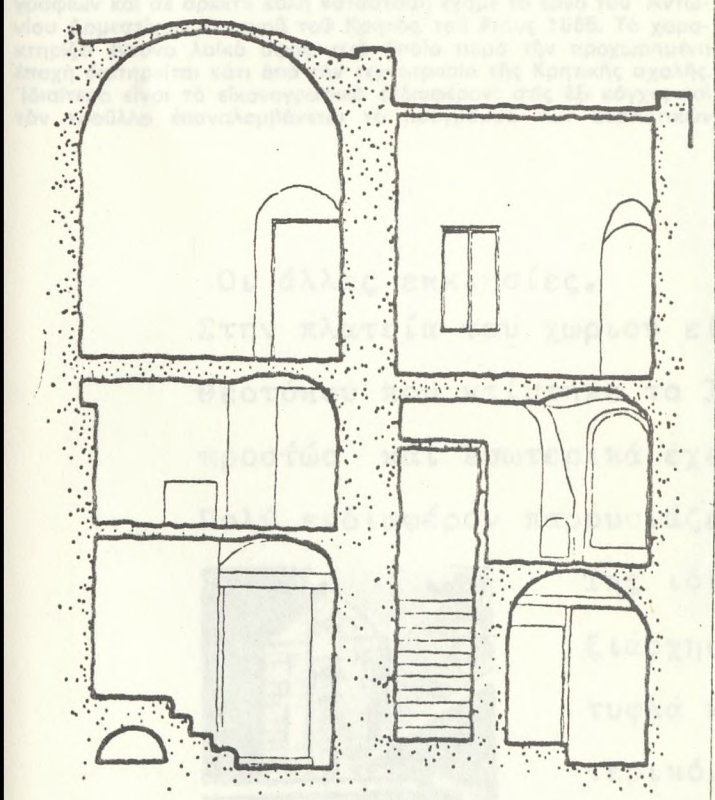
Β3. Άγιοι Αποστόλοι.

Τομή στην 670 περί

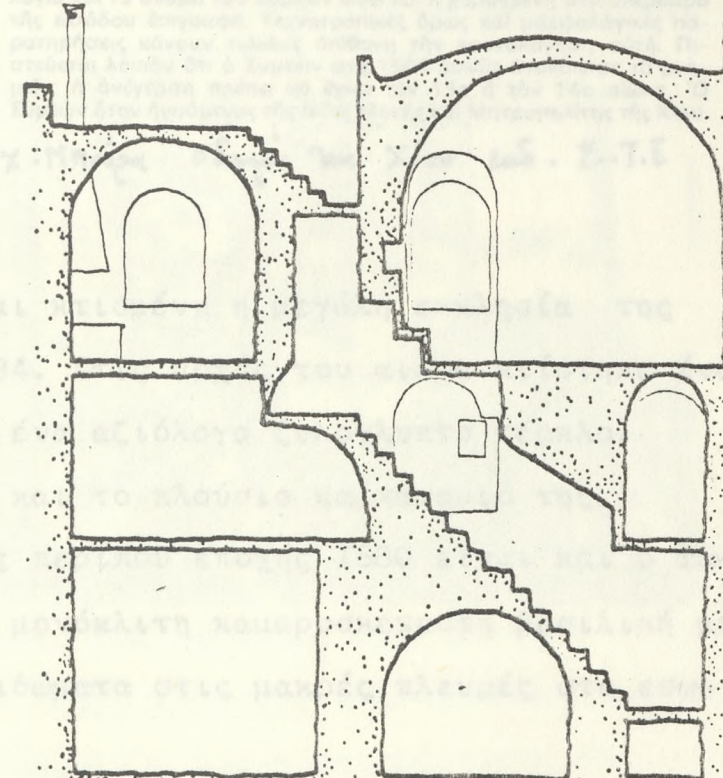

Από την κορυφή του τοίχου στην 670 περί...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...

Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...

Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...

Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...
 Η τομή αυτή είναι η βάση της...

ΒΒ. Άγιοι Απόστολοι.

Από στενή καμαροσκεπαστη στοά στην ΒΑ. γωνία της κεντρικής πλατείας, φθάνει κανείς στον ναό των Άγιων Αποστόλων (Ο φύλακας Αρχαιοτήτων έχει τα κλειδιά. Ο επισκέπτης μπορεί να δει εξωτερικά το μνημείο βγαίνοντας από την νότια θύρα του νάρθηκος). Οι Άγιοι Απόστολοι είναι ένα άριστα διατηρούμενο βυζαντινό μνημείο, μικρό αντίγραφο του καθολικού της Νέας Μονής. Ο τρούλλος έχει κι εδώ οκταγωνική την στήριξη, διακρίνεται όμως η πρόθεση τονισμού του κατά μήκος άξονος με την διαμόρφωση καμαρών προς το Ιερό και προς τα δυτικά, όπου άλλοτε υπήρχαν δύο τετράγωνοι σε διατομή πεσσοί. Η κάλυψη του νάρθηκος γίνεται με δύο καμάρες και μικρό πτυχωτό τρούλλο. Το έν-

διαφέρον του ναού των Άγιων Αποστόλων βρίσκεται στην διάπλαση των εξωτερικών στοιχείων και των επί μέρους αρχιτεκτονικών μορφών του (είκ. σελ. 39). Σε αντίθεση με τις άλλες βυζαντινές εκκλησίες της Χίου, οι τρούλλοι διατηρούν εδώ όλο τους τόν στολισμό με όδοντωτές ταινίες, επάλληλα πλίνθινα τόξα, φιαλοστόμια και διπλούς μαρμαρίνους κιονίσκους. Αν και τα τυφλά αψιδώματα, τα επίκρανα των παραστάδων και τα καμπύλα αετώματα στις μακρές πλευρές του ναού θυμίζουν το πρότυπο της Νέας Μονής, ο άφθονος κεραμεικός διάκοσμος, ή ζωνηρή φυσική πολυχρωμία και ή μικρή κλίμακα δίνουν στην εκκλησία ένα δικό της ύφος, όχι άσχετο και με την όψιμώτερη χρονολόγησή της.

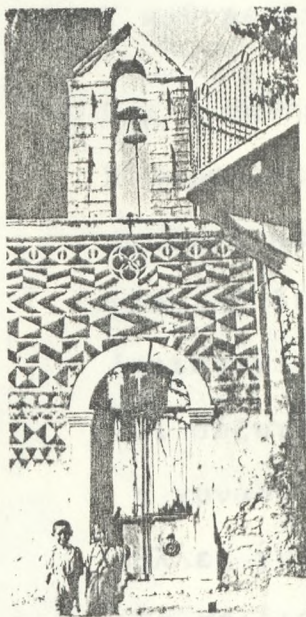
Στο έσωτερικό ο ναός είναι κατάγραφος. Σε έναίιο στρώμα τοιχογραφιών και σε αρκετά καλή κατάσταση έχουμε το έργο του Άντωνίου Δομεστίχου Κυνηγού του Κρητός, του έτους 1665. Το χαρακτηρίζει έντονο λαϊκό ύφος, στο οποίο παρά την προχωρημένη εποχή διατηρείται κάτι από την τεχνοτροπία της Κρητικής σχολής. Ιδιαίτερο είναι το εικονογραφικό ενδιαφέρον: στις έξι κόγχες και τόν τρούλλο επαναλαμβάνεται το πρόγραμμα των δεσποτικών

εορτών και του Παντοκράτορος (είκ. σελ. 38) με τους όλοσώμους άγγέλους της Νέας Μονής, παρεμβάλλονται όμως κι άλλοι εικονογραφικοί κύκλοι, όπως των βίων των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου (στην μνήμη των οποίων τιμάται ή εκκλησία), προφήτες γύρω από τόν Παντοκράτορα, άγγελιοι στον τρούλλο του νάρθηκος και άλλα θέματα κυρίως στο Ιερό. Γραπτές επιγραφές στις παραστάδες του κυρίως ναού μάς πληροφορούν για την εικονογράφηση, καθώς και για την ανέγερση του ναού «έκ βάθρου» από τόν ιερομόναχο Συμεών στο έτος 7072 από κτίσεως κόσμου, δηλαδή το 1564. Την χρονολογία και το όνομα του Συμεών δίνει και ή χαραγμένη στο ύπέρθυρο της εισόδου επιγραφή. Τεχνοτροπικές όμως και μορφολογικές παρατηρήσεις κάνουν τελείως άπιθανή την χρονολόγηση αυτή. Πιστεύεται λοιπόν ότι ο Συμεών στα 1564 απλώς ανακαίνισε το μνημείο ή ανέγερση πρέπει να έγινε τόν 13ο ή τόν 14ο αιώνα. Ο Συμεών ήταν ήγούμενος της Νέας Μονής και Μητροπολίτης της Χίου.

Χ. Μηνίρα οδμήγυι Χίου ενδ. Ε.Τ.Ε

Οι άλλες εκκλησίες.

Στην πλατεία του χωριού είναι κτισμένη η μεγάλη εκκλησία της Θεοτόκου που κτίστηκε το 1694. Στις αρχές του αιώνα κτίστηκε ένα προστώο και εσωτερικά έχει ένα αξιόλογο ξυλόγλυπτο τέμπλο. Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει και το πλούσιο καμπαναριό της.

Της ίδιας περίπου εποχής 1680 είναι και ο Ταξιάρχης, μονόκλιτη καμαροσκεπαστη βασιλική με τυφλά κλιδώματα στις μακρές πλευρές στο εσωτερικό.

Η Υπαπαντή αν και δεν διαφέρει ως προς τον τύπο θα πρέπει (αν κριθεί από την τοιχοποιία και την πλίνθινο διάκοσμό της) να είναι αρκετά παλαιότερη. Αξιόλογη τέλος είναι η Αγία Παρασκευή με ωραία πρόσοψη από ξυστά και ο Άγιος Γιώργης.

γ. Τα ήθη και τα έθιμα.

γΙ. Οι γιορτές και τα πανηγύρια.

Οι Πυργούσοι αγαπούν τις γιορτές, τους χορούς και τη διασκέδαση.

Είναι ζωηροί, χαρούμενοι και ευχάριστοι. Το πανηγύρι της κοινήσεως της Θεοτόκου 15 Αυγούστου είναι το μεγαλύτερο του νησιού και κρατάει τρείς μέρες.

Πολές άλλες γιορτές ήθη και έθιμα πλουτίζουν τη ζωή στο Πυργί και μπορούμε να πούμε ότι είναι οι περισσότερες σε αριθμό και οι περισσότερο ενδιαφέρουσες από τα άλλα χωριά.

γ2. Η καθημερινή ζωή.

Και η καθημερινή ζωή είναι ένα πανηγύρι στο Πυργί.

Η παρατεταμένη ζωή στην εξοχή λόγω της καλλιέργειας του σχοίνου και των άλλων ασχολιών και η περιορισμένη σε χρονική διάρκεια μέσα στο χωριό (σχεδόν μόνο για ύπνο) δημιούργησε μιά ισορροπία στη ζωή των κατοίκων.

Οι σύζυγοι είναι ίσοι απέναντι στον άγραφο θεσμό και η γυναίκα απολαμβάνει τα περισσότερα δικαιώματα από τις άλλες γυναίκες στα χωριά.

Τα παιδιά αγόρια πορίτσια μεγαλώνουν μαζί, τρέχοντας στο λιβάδι ή κάτω από τους σχοίνους.

Σήμερα η ζωή έχει αλλάξει από την παραπάνω εικόνα και οι ανάγκες των ανθρώπων έχουν αυξηθεί.

γ 3. Ο χαρακτήρας των ανθρώπων.

Οι άνθρωποι στο Πυργί είναι πολύ διαφορετικοί από τους άλλους Χιώτες.

Εχουν λεβεντιά, ελεύθερο πνεύμα και χιούμορ. Και ο πιο αμόρφωτος άνθρωπος με θάρρος και παρρησία μπορεί να μιλήσει και να εκθέσει με σαφήνεια και παλληκαριά κάθε ζήτημα.

Εχει περηφάνεια για τον τόπο του και την προγονική του κληρονομιά και όπως λέει ο Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος "Οι Πυργούσοι έχουν στέργιο φρόνημα."

Γ. Θωτομά. Το Πυργί κι χίον

Θέλω να προσθέσω ότι, μιλώντας κανείς με τις Πυργούσαινες, έχει την εντύπωση ότι πρόκειται για γυναίκες με δυνατό χαρακτήρα, δοκιμασμένη θέληση και ανεξαρτησία. Το πνεύμα τους εξακολουθεί να είναι, όπως το είχε χαρακτηρίσει ο Γάλλος ταξιδιώτης πριν διακόσια χρόνια, παιγνιδιάρικο και παλικαρίσιο. Ποτέ δε βρήκα σ' αυτές τίποτα που να θυμίζει το συνηθισμένο τύπο της αμόρφωτης γυναικούλας που η ζωή της είναι μια ατέλειωτη υποταγή γεμάτη θυσίες και πίκρες. Κι αυτές στερούνται από μόρφωση, αλλά η στάση τους απέναντι στη ζωή, στη φύση, στην κοινωνία, είναι στάση ελευθέρων αντρών.

Οι άντρες του Πυργιού είναι ζωηροί και περήφανοι, συνδυάζουν μια όρμητική ιδιοσυγκρασία με τον ευγενικό χαρακτήρα των γεωργών που δεν υπήρξαν ποτέ δουλοπάροικοι, αλλά έζησαν όλη την ιστορία τους σαν άνθρωποι χειράφετοι, ιδιοκτήτες της γής και αυτοδιοικούμενοι. Έζησαν, βέβαια, και εξακολουθούν να ζούν πολύ σκληρά, αλλά με την αξιοπρέπεια που δίνει στον άνθρωπο η συνείδηση ότι δεν εξαρτάται από κανέναν, ότι είναι κύριος του εαυτού του. Ο γεωργός που έχει αυτή τη συνείδηση είναι ένα

ώραιο είδος ανθρώπου. Μπορεί να μη φορεϊ παπούτσια, αλλά ξέρει να σέβεται σαν άρχοντας και, χωρίς να το κάνει επίτηδες, σου επιβάλλει το σεβασμό.

Δέ θέλω να κλείσω αυτές τις παρατηρήσεις χωρίς να αναφέρω κι ένα περιστατικό που χρησιμεύει να εικονογραφήσει τα όσα είπα για το χαρακτήρα αυτών των ανθρώπων: στην περίφημη έφοδο του Σκρῆ, οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες που πάτησαν την κορφή του ιστορικού βουνού ήταν οι Πυργούσοι, της Μεραρχίας του Αργιπελάγους.

Προτάσεις:

Για την οικιστική ανάπτυξη και την αξιοποίηση της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

Όπως είδαμε η κοινότητα του Πυργίου σε ιστορία, πολιτισμό, παράδοση, κτισμένο περιβάλλον και ανθρώπινο δυναμικό κατέχει την Α' θέση στην Ελλάδα.

Παρ' όλα αυτά όλα μένουν ανεκμετάλλετα, ερημωμένα και γίνονται εμπόδιο στη σύγχρονη ζωή.

Οι θεσμοθετήσεις αρχαιολογικοί νομοί, όροι δόμησης κλπ, δεν έχουν αφομοιωθεί από τους κατοίκους και υπάρχει μια συνεχή πάλη, διαμάχη και αστυνόμευση από τις υπηρεσίες για να "κρατήσουν" όσο το δυνατό το κέλυφος μιας περασμένης ιστορίας.

Από την άλλη μεριά φαίνεται σαν ανήθικο η επιβολή στους κατοίκους περιορισμούς χωρίς αντίκρυσμα ή αντίκρυσμα που δεν το κατανοούν.

Για να διατηρηθεί και να προχωρήσει το Πυργί έχοντας σαν προίκα και όχι σαν εμπόδιο την πλούσια πολιτιστική του παράδοση, πρέπει να γίνουν μιά σειρά από ενέργειες οι οποίες δεν θα είναι κατ' ανάγκη όλες οικοδομικής φύσεως. Θα είναι και ενέργειες πολιτικές με την ευρύτερη έννοια του όρου.

Πρέπει οι ίδιοι οι άνθρωποι να γνωρίσουν και να αποφασίσουν ότι η παράδοση θα στολίζει τη μέλουσα ζωή και σε κανένα σημείο δεν θα την εμποδίζει.

Πρέπει να γίνουν προσπάθειες συμφιλίωσης των πολιτών με το κράτος και αυτό είναι ένα δύσκολο έργο που σε μεγάλο μέρος πρέπει να πέσει στον Πρόεδρο και στο Κοινοτικό Συμβούλιο και στους Συλλόγους.

Ι. Να δημιουργηθεί ένα Συμβούλιο επιλύσεως θεμάτων μεταξύ των πολιτών και του κράτους. Αυτό θα συμβουλεύει και θα προωθεί θέματα των πολιτών π.χ. άδειες οικοδομών, αναστηλώσεις, δάνεια, επίβλεψη καλής εκτελέσεως έργων κ.λ.π.

2. Θα γίνουν μερικές υποδειγματικές αναστηλώσεις από σπίτια που έχει η κοινότητα με εξειδικευμένη εταιρεία με σύγχρονους, οικονομικούς και σύντομους τρόπους. Έτσι θα αποκπηθεί εμπιστοσύνη από μέλους της αρχαιολογίας προς την Κοινότητα και οι κάτοικοι θα αντιληφθούν ότι υπάρχει και άλλος τρόπος αναστήλωσης και επισκευής των κτιρίων εκτός από το γκρέμισμα.

Σ' αυτή την παράγραφο προτείνεται να γίνει ένας κατάλογος από τους πολίτες που θέλουν να διορθώσουν τα σπίτια τους και που έχουν σοβαρές ρυγμές και βλάβες. Να γίνει γενική μελέτη η οποία θα παραδοθεί στο Υπουργείο Πολιτισμού για τη χρηματοδότησή τους. Η μελέτη αυτή θα γίνει με την φροντίδα της ανωτέρω επιτροπής που θα αποτελείται από :

1 Τον Πρόεδρο της Κοινότητας

2 Τον Γραμματέα

3 Δύο συμβουλους

4 Μον Πρόεδρο του

5 Ειδικό Αρχιτέκτονα.

και θα εκτελεστεί σαν ένα έργο από την εξειδικευμένη εταιρεία.

3. Αναστήλωση και αξιοποίηση των δύο μεγάλων πύργων.

α) Τον κεντρικό στο Γυργί

β) Των Δοτιών

Ο κεντρικός Πύργος έχει ήδη μελετηθεί

επι διπλώματι εργασία της υπογραφομένης και προβλέπεται να γίνουν εκεί τα γραφεία της κοινότητας, οι πολιτιστικοί σύλλογοι, ένα λαογραφικό μουσείο, το κέντρο νεότητας, αίθουσα συγκεντρώσεων, χοροί κ.λ.π. υπαίθριο καφενείο στην ταράτσα κ.ο.κ.

Ο Πύργος των Δοτιών κτήριο με εξαιρετικό ενδιαφέρον μπορεί επίσης να αναστηλωθεί για τη φιλοξενία ξενώνων πολυτελείας που θα λειτουργούν και το χειμώνα για ειδικούς τουρίστες, π.χ. συγγραφείς, καλλιτέχνες κ.λ.π.

4. Αξιοποίηση και καθαρισμός των γκρεμισμένων σπιτιών και δενδροφύτευσή τους.

Ο πολιτιστικός σύλλογος μπορεί να ζητήσει από τη Νομαρχία-

(Γραφείο της Νέας Γενιάς) για την επιχορήγηση προγραμμάτων ανεργίας στους νέους.

Τα οικόπεδα αυτά θα ξεμπαζωθούν οι πέτρες θα στοιβαχθούν στις ά-
ριες και θα φυτευθούν λεμονιές, ή άλλα διακοσμητικά φυτά, πλ.χ.
ακανίες ρόζ, άσπρες κ.λ.π.

5) Σε μεγαλύτερα προγράμματα του κοινοτικού προϋπολογισμού μπορούν να ενταχθούν

α) η αλλαγή του υδρευτικού δικτύου

β) η υπόγεια καλωδίωση από τη ΔΕΗ.

6) Με την ευκαιρία αυτή θα κατέβουν οι δρόμοι πιο χαμηλά και θα φανερωθεί η στάθμη του παλιού δρόμου.

α) να γίνει μελέτη πλακόστρωσης ή αναστήλωσης του παλιού οδοστρώματος

β) να αντικατασταθούν τα φωτιστικά με σχεδιασμένα φωτι-
στικά.

7) Να γίνει αναθεώρηση του σχεδίου πόλης του Εμπορείου και να ληφ-
θούν σοβαρά υπόψη οι αρχαιότητες και το απαράμμιλο φυσικό κάλλος της περιοχής.

8) Να εξεταστούν ειδικοί όροι δομήσεως της περιοχής λαμβάνοντας υπόψη το χαρακτήρα του οικισμού (φρουριακός) να μην διακόπτεται το προφίλ που δημιουργούν τα διπλανά σπίτια και να εξετάζεται κά-
θε άδεια οικοδομής κατά περίπτωση μετά από την εισήγηση της επιτρο-
πής. Να κτίζεται και εκεί που θα έκτιζε ο άνθρωπος του περασμένου αιώνα εάν δεν θα τον έφτανε ο χώρος.

9) Να διαμορφωθούν οι δύο πλατείες.

α) η έξω από το χωριό

β) η κεντρική

Η έξω από το χωριό αχανέστατη μπροστά στο ύψος των κτηρίων.

Εκεί πρέπει να γίνει δενδροφύτευση, οργάνωση με κτισμένα πεζου-
λάκια, σήμανση κλπ. Εάν διαμορφωθεί σωστά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για συγκεντρώσεις, εκδηλώσεις κ.λ.π. Θα γίνει και έρευνα στάθ-

μευσης των αυτοκινητων.

Η κεντρική πλατεία είναι αρκετά διαμορφωμένη ίσως χρειάζεται μελέτη καλύτερου φωτισμού και σήμανσης.

ΙΟ) Να γίνει βελτίωση του δρόμου προς τα Φινά και μελέτη αξιοποίησης της περιοχής σε συνεργασία με το Υ.Π.Ε.

Εδώ πρέπει να ληφθεί υπόψη η μελέτη του ζεύγους Χρήστου για την οργάνωση ενός φεστιβάλ μουσικής ηλεκτρονικής εκεί, διεθνούς χαρακτήρα.

ΙΙ) Το υπό σύσταση λαογραφικό μουσείο πρέπει να εξελιχθεί και να πλουτιστεί με τα εξής τμήματα:

- α) τμήμα επεξεργασίας μαστίχας, εργαλεία, ρούχα,
- β) αίθουσα Γ. Θεοτοκά
- γ) αίθουσα μητριαρχίας και εθιμών
- δ) αίθουσα κεντημάτων και φορεσιών
- ε) αίθουσα επιπλώσεων και μουσικών οργάνων
- ς) αίθουσα φωτογραφίας των μνημείων και σχεδίων
- η) αίθουσα επεξεργασίας ξυστών.

Ι2) Σύνταξη προπαγαντιστικού φυλλαδίου.

Για όλες αυτές τις ενέργειες πρέπει να γραφούν γράμματα προς τα Υπουργεία, Αρμόδιες Υπηρεσίες, και φορείς συνοδευόμενα με τεύχος. Εν τω μεταξύ η κοινότητα πρέπει να αναθέσει τη σύνταξη ενός τοπογραφικού της κοινότητας και ενός κτηματολογίου απαραίτητου πριν πάσης άλλης αναθεσεως μελέτης ή τουλάχιστον παράλληλα με κάθε άλλη ανάθεση μελέτης.

Η συντάξασα

Η Ζίδα 27.4.87
Μαρία Εύδα

